

ଶବ୍ଦରୂପ

ସ୍ଵରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ

ଯେଉଁ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ଅନ୍ତରେ ସ୍ଵର ବା ଅର୍ ଥା'ନ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଵରାନ୍ତ ବା ଅଜନ୍ତ କୁହାଯାଏ । ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସ୍ଵରାନ୍ତଶବ୍ଦକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ବା ତତ୍ସଦୃଶ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କଲାବେଳେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସେମାନଙ୍କର ମୂଳ ସ୍ଵରୂପର ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ ନାହିଁ । ମୂଳ ଶବ୍ଦରେ ସ୍ଵର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗ କରାଯାଇ 'ପଦ' ନିର୍ମାଣ କରାଯାଏ । ସେହି ପଦର ପ୍ରୟୋଗଯୋଗ୍ୟତା ରହେ । କାରକ ଓ ବଚନକୁ ଆଶ୍ରୟକରି ଶବ୍ଦର ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ତାହାକୁ ପଦ ବା ଶବ୍ଦରୂପ କୁହାଯାଏ ।

ଅକାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦ : ବାଳକ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ଵିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ବାଳକଃ	ବାଳକୌ	ବାଳକାଃ
ଦ୍ଵିତୀୟା	ବାଳକମ୍	ବାଳକୌ	ବାଳକାନ୍
ତୃତୀୟା	ବାଳକେନ	ବାଳକାଭ୍ୟାମ୍	ବାଳକୈଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ବାଳକାୟ	ବାଳକାଭ୍ୟାମ୍	ବାଳକେଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ବାଳକାତ୍	ବାଳକାଭ୍ୟାମ୍	ବାଳକେଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ବାଳକସ୍ୟ	ବାଳକୟୋଃ	ବାଳକାନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ବାଳକେ	ବାଳକୟୋଃ	ବାଳକେଷୁ
ସମୋଧନ	ହେ ବାଳକ !	ହେ ବାଳକୌ !	ହେ ବାଳକାଃ !

ରାମ, ଅମର, ସୁର, ନର, ମାନବ, ଜନ, ମହୋଦୟ, ମହାଦେବ, କୃଷ୍ଣ, ଗୋପାଳ, ବାସୁଦେବ, ବିଜୟ, ଅଶ୍ଵ, ଗଜ, ସିଂହ, ମୟୂର, କାକ, କପୋତ, ବୃକ୍ଷ, ପାଦପ, ପର୍ବତ, ଆମ୍ର, ବଟ, ଖଗ, ପିତାମହ, ବିଦ୍ୟାଳୟ, ପରିଶାମ, ଶିକ୍ଷକ, ମହାପୁରୁଷ, ଛାତ୍ର, ବର୍ଷ, ଦେବ, ଶବ୍ଦ, ବ୍ୟବହାର, ଅଙ୍କ ଇତ୍ୟାଦିର ରୂପ ବାଳକ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ହୁଏ ।

ଦାର- (ସ୍ତ୍ରୀ), ଲାଜ- (ଖଇ), ଅକ୍ଷତ- (ଅଭଙ୍ଗା ଅରୁଆ ଚାଉଳ) ଶବ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକ ନିତ୍ୟ ବହୁବଚନାନ୍ତ ଯଥା- ଦାରା, ଦାରାନ୍, ଦାରେଃ, ଦାରେଭ୍ୟଃ, ଦାରେଭ୍ୟଃ, ଦାରାଶାମ୍, ଦାରେଷୁ, ଦାରାଃ ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ମୂଳଶବ୍ଦର ଚବିଶ (୨୪) ଗୋଟି ରୂପ ହୁଏ ।

ଶବ୍ଦ ରୂପଗୁଡ଼ିକର ଏକବଚନରେ ପ୍ରୟୋଗ :

ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି - ସଃ ସୁନ୍ଦରଃ ବାଳକଃ ଅସ୍ତି ।

ଦ୍ଵିତୀୟା ବିଭକ୍ତି - ସଃ ବାଳକଂ ପଶ୍ୟତି ।

ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତି - ସଃ ବାଳକେନ ସହ କ୍ରୀଡ଼ତି ।

ଚତୁର୍ଥୀ ବିଭକ୍ତି - ସଃ ବାଳକାୟ ପୁଷ୍ପକଂ ଦଦାତି ।

ପଞ୍ଚମୀ ବିଭକ୍ତି - ସଃ ବାଳକାତ୍ ସନ୍ଦେଶଂ ଶୁଣୋତି ।

ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତି - ସଃ ବାଳକସ୍ୟ ପିତା ଅସ୍ତି ।

ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି - ସଃ ବାଳକେ ବିଶ୍ଵସିତି ।

ସମୋଧନ - ହେ ବାଳକ ! ଆଗଛ ।

ବି.ଦ୍ର. : ରାମ, ଅମର, ସୁର, ନର, ମୟୂର, ବୃକ୍ଷ, ଆମ୍ର, ଶିକ୍ଷକ, ମହାପୁରୁଷ, ଛାତ୍ର, ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ଗାୟା ଏକବଚନ ଓ ଶ୍ରଷ୍ଟୀ ବହୁବଚନ ରୂପରେ 'ନ' ସ୍ଥାନରେ 'ଶ' ହେବ । ଯଥା- ରାମ - ରାମେଶ - ରାମାଶାମ୍

ଅଭ୍ୟାସ

୧। ମୂଳଶବ୍ଦାନ୍ ନିରୂପୟତ ।

ରାମଃ, ଭାରତସ୍ୟ, ପୂର୍ବଭାଗେ, ପ୍ରଶ୍ନଃ, ହିମାଳୟଃ, ପର୍ବତଃ

୨। ଯଥାନିର୍ଦ୍ଦେଶରୂପାଣି ଲିଖତ ।

ଖଗ :- ପ୍ରଥମା - ଏକବଚନେ ।

ବଟ :- ଦ୍ଵିତୀୟା - ଦ୍ଵିବଚନେ ।

ସୁର :- ଦ୍ଵିତୀୟା - ବହୁବଚନେ ।

ଦେଗ :- ତୃତୀୟା - ଏକବଚନେ ।

ବୃକ୍ଷ :- ଚତୁର୍ଥୀ - ଦ୍ଵିବଚନେ ।

ମାନବ :- ପଞ୍ଚମୀ - ବହୁବଚନେ ।

ମୃଗ :- ଷଷ୍ଠୀ - ଏକବଚନେ ।

ଘଟ :- ସପ୍ତମୀ - ଦ୍ଵିବଚନେ ।

ନର :- ସପ୍ତମୀ - ବହୁବଚନେ ।

ପାଦପ :- ସମ୍ବୋଧନ - ଦ୍ଵିବଚନେ ।

(ଖ) ଆକାରାନ୍ତ ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗ : ଫଳ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ଵିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଫଳମ୍	ଫଳେ	ଫଳାନି
ଦ୍ଵିତୀୟା	ଫଳମ୍	ଫଳେ	ଫଳାନି

ଫଳଶବ୍ଦର ଅନ୍ୟବିଭକ୍ତିରେ ରୂପ ବାଳକଶବ୍ଦର ଅନ୍ୟବିଭକ୍ତି ରୂପସଦୃଶ ହେବ, ଯଥା- ଫଳେନ ହେ ଫଳାନି ।

ଶବ୍ଦରୂପର ପ୍ରୟୋଗ :

ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି - ଫଳାନି ମଧୁରାଣି ସନ୍ତି ।ଦ୍ଵିତୀୟା ବିଭକ୍ତି - ସଃ ମଧୁରାଣି ଫଳାନି ଖାଦତି ।

ପତ୍ର, ଉଦ୍ୟାନ, ପୁଷ୍ପ, ଚିତ୍ର, ମିତ୍ର, ବସ୍ତ୍ର, ପାତ୍ର, ମୁଖ, ନେତ୍ର, ଜ୍ଞାନ, ବଚନ, ନକ୍ଷତ୍ର, ପୁଷ୍ପକ, ସୁଖ, ଦୁଃଖ ଇତ୍ୟାଦି
ଫଳଶବ୍ଦର ରୂପପରି ହୁଏ ।

(ଗ) ଆକାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦ : ଲତା

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ଵିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଲତା	ଲତେ	ଲତାଃ
ଦ୍ଵିତୀୟା	ଲତାମ୍	ଲତେ	ଲତାଃ
ତୃତୀୟା	ଲତୟା	ଲତାଭ୍ୟାମ୍	ଲତାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଲତାୟୈ	ଲତାଭ୍ୟାମ୍	ଲତାଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଲତାୟାଃ	ଲତାଭ୍ୟାମ୍	ଲତାଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଲତାୟାଃ	ଲତୟୋଃ	ଲତାନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଲତାୟାମ୍	ଲତୟୋଃ	ଲତାସୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ହେ ଲତେ !	ହେ ଲତେ !	ହେ ଲତାଃ !

ସଭା, ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରତା, ଜନତା, ରକ୍ଷା, କ୍ରୀଡ଼ା, କଥା, ମହିଳା, ଶୋଭା, ସୀତା, ଗଙ୍ଗା, ଯମୁନା, ନିନ୍ଦା, କଳା, କକ୍ଷା, କାନ୍ତା
ଇତ୍ୟାଦି ଆକାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଲତାଶବ୍ଦ ରୂପ ସଦୃଶ ହୁଏ ।

ଅଭ୍ୟାସ

୧। ଅଧୋଲିଖିତାନୁକ୍ରେମେ ଆକାରାତ୍ତସ୍ଥାଳିଙ୍ଗଗଦ୍ୟନ୍ ନିରୂପୟତ ।

ଜୟଂ ପାଠଶାଳା ଅସ୍ତି । ସା ବାଳିକା ଅସ୍ୟାଂ ପାଠଶାଳାୟାଂ ପଠତି । ସା ତତ୍ର ଗତ୍ବା ଶିକ୍ଷିକାଂ ନମତି । ପାଠଶାଳାୟାଃ ସମୀପେ ବାଟିକା ଅସ୍ତି । ସୀତା ପାଠଶାଳାୟାଃ ପ୍ରଧାନାଚାର୍ଯ୍ୟା । ରମା ତାଂ ପତ୍ରିକାଂ ଦର୍ଶୟତି । ଅୟି ସୁଧେ ! କଥଂ କୋଳାହଳଃ ଶ୍ରୁୟତେ ? ମମ ସଖୀ ସୁଜାତା ଅପି ଆଗତା । ଜନାଃ ତସ୍ୟାଃ ସ୍ଵାଗତଂ ମାଳାଭିଃ କୁର୍ବନ୍ତି ।

ଉତ୍ତରମ୍ - (କ) _____ (ଖ) _____ (ଗ) _____
 (ଘ) _____ (ଙ) _____ (ଚ) _____
 (ଛ) _____ (ଜ) _____ (ଝ) _____
 (ଞ) _____ (ଟ) _____

୨। ଅଧୋଲିଖିତାନାଂ ପଦାନାଂ ମୂଳଶବ୍ଦଂ ବିଭକ୍ତିଂ ବଚନଂ ଚ ଲିଖତ ।

ପଦାନି

ଯଥା :- (କ) ପାଠଶାଳା (ଚ) ମାଳାଭିଃ
 (ଖ) ପାଠଶାଳାୟାମ୍ (ଛ) ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରତାୟାଃ
 (ଗ) ସୁଧେ (ଜ) ଶିକ୍ଷିକାମ୍
 (ଘ) ଛାତ୍ରାୟୈ (ଝ) ମହିଳାଭ୍ୟଃ
 (ଙ) ଶିକ୍ଷିକାମ୍ (ଞ) ଶୋଭାଯାତ୍ରା

୩। କୋଷକମଧାତ୍ ଉଚିତପଦେନ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

(କ) ନରଃ _____ ଶୋଭତେ । (ବିଦ୍ୟୟା / ବିଦ୍ୟାମ୍)
 (ଖ) ଅଧ୍ୟାପିକା _____ ଉପହାରଂ ଦଦାତି । (ବନ୍ଦନାମ୍ / ବନ୍ଦନାୟୈ)
 (ଗ) ମାଳାକାରଃ _____ ପୁଷ୍ପାଣି ଆନୟତି । (ବାଟିକାୟାଃ / ବାଟିକୟା)
 (ଘ) ଭୀଷ୍ମଃ _____ ପୁତ୍ରଃ ଆସୀତ୍ । (ଗଙ୍ଗାୟାଃ / ଗଙ୍ଗାୟାମ୍)
 (ଙ) ରାମଃ _____ ଅତୀବ ନିପୁଣଃ । (ଚିତ୍ରକଳାମ୍ / ଚିତ୍ରକଳାୟାମ୍)

୪। ଅଧୋଲିଖିତ ବାକ୍ୟେଷୁ ଅକାରାତ୍ତପୁଂଲିଙ୍ଗଗଦ୍ୟାନାଂ ସ୍ଥାନେ ଆକାରାତ୍ତସ୍ଥାଳିଙ୍ଗଗଦ୍ୟନ୍ ଲିଖତ ।

(କ) ବାଳକୋ ଧାବତଃ । _____ ଧାବତଃ । (ବାଳିକା)
 (ଖ) ବାଳକଃ ମୂଷିକଂ ପଶ୍ୟତି । ବାଳକଃ _____ ପଶ୍ୟତି । (ମୂଷିକା)
 (ଗ) ମାତା ସୁତାୟ କନ୍ଦୁକଂ ଦଦାତି । ମାତା _____ କନ୍ଦୁକଂ ଦଦାତି । (ସୁତା)
 (ଘ) ଜଦମ୍ ଆଚାର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଗୃହମ୍ । ଜଦମ୍ _____ ଗୃହମ୍ । (ଆଚାର୍ଯ୍ୟା)
 (ଙ) ପୁଷ୍ପାଣି ବୁଧାତ୍ ପତନ୍ତି । ପୁଷ୍ପାଣି _____ ପତନ୍ତି । (ଲତା)

ଘ । ଇ କାରାନ୍ତ :

ଯେଉଁ ଶବ୍ଦର ଅନ୍ତିମସ୍ୱର ‘ଇ’ ବା ଇକାର ହୋଇଥାଏ ସେହି ମୂଳଶବ୍ଦକୁ ଇକାରାନ୍ତ କହନ୍ତି । ଇକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ, ନପୁଂସକ ଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

(କ) ଇକାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ

ମୁନି			
ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ମୁନିଃ	ମୁନୀ	ମୁନୟଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ମୁନିମ୍	ମୁନୀ	ମୁନୀନ୍
ତୃତୀୟା	ମୁନିନା	ମୁନିଭ୍ୟାମ୍	ମୁନିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ମୁନୟେ	ମୁନିଭ୍ୟାମ୍	ମୁନିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ମୁନେଃ	ମୁନିଭ୍ୟାମ୍	ମୁନିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ମୁନେଃ	ମୁନେଃ	ମୁନୀନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ମୁନୌ	ମୁନେଃ	ମୁନିଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ହେ ମୁନେ !	ମୁନୀ !	ହେ ମୁନୟଃ !

କବି, ହରି, କପି, ଗିରି, ନୃପତି, ଅଗ୍ନି, ରବି ଆଦି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ରୂପ ମୁନି ଶବ୍ଦରୁପ ପରି ହୁଏ । ତୃତୀୟା ଏବଂ ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତିରେ ହରି ଏବଂ ଗିରି ଶବ୍ଦର ରୂପରେ ଥିବା ‘ନ’ ର ‘ଶ୍’ କୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ଯଥା- ହରିଣା, ହରିଣାମ୍, ଗିରିଣା, ଗିରିଣାମ୍ । ଗିରି ଓ ହରି ଶବ୍ଦର ଶ୍ରଷ୍ଠୀ ଦ୍ୱିବଚନ ଓ ସପ୍ତମୀ ଦ୍ୱିବଚନରେ ଯଥାକ୍ରମେ ‘ଗିରିୟୋଃ’ ଓ ‘ହରିୟୋଃ’ ହୋଇଥାଏ ।

ଅଭ୍ୟାସ

୧ । (i) ଅଧୋଲିଖିତବାକ୍ୟେଷୁ ରେଖାଙ୍କିତାନାଂ ପଦାନାଂ ମୂଳଶବ୍ଦାନ୍ ଲିଖତ ।

- (କ) ମୁନେ ! ରକ୍ଷେଃ ଆଶ୍ରମଃ କୁତ ଅସ୍ତି ? ମୂଳଶବ୍ଦ _____
- (ଖ) କିଂ ତତ୍ କପୟଃ ଅପି ସନ୍ତି ? ମୂଳଶବ୍ଦ _____
- (ଗ) ତେ ଅଗ୍ନୌ ହବନ୍ କୁର୍ବନ୍ତି । ମୂଳଶବ୍ଦ _____
- (ଘ) କବିନା ବିଭାତି ସଭା । ମୂଳଶବ୍ଦ _____

(ii) ଚିତ୍ରସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

	ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ହରି-	ପ୍ରଥମା	ହରିଃ	—	ହରିୟଃ
କପି-	ଦ୍ୱିତୀୟା	—	କପୀ	—
ଗିରି-	ତୃତୀୟା	ଗିରିଣା	—	ଗିରିଭିଃ
ଅଗ୍ନି-	ଚତୁର୍ଥୀ	—	ଅଗ୍ନିଭ୍ୟାମ୍	—
ବିଧୁ-	ପଞ୍ଚମୀ	ବିଧେଃ	—	—
ରବି-	ଷଷ୍ଠୀ	—	ରବେଃ	—
ନୃପତି-	ସପ୍ତମୀ	—	—	ନୃପତିଷୁ
ମୁନି-	ସମ୍ବୋଧନ	ହେ —	ହେ ମୁନୀ	ହେ —

- (iii) ଅଧୋଲିଖିତେ ଅନୁଛେଦେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଶବ୍ଦବିହିତପଦାନାଂ ସ୍ଥାନେ ‘ରବି’ ଶବ୍ଦଂ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ପୁନର୍ଲେଖନଂ କୁରୁତ ।
[ସୂର୍ଯ୍ୟଃ ସଂସାରଂ ପ୍ରକାଶୟତି । ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଅରୁଣଂ ବିମ୍ବଂ ଦର୍ଶନାୟମ୍ । ଚନ୍ଦ୍ରଃ ସୂର୍ଯ୍ୟାତ୍ ଏବ ପ୍ରକାଶଂ ଲଭତେ । ସୂର୍ଯ୍ୟେଣ ଏବ ବୟଂ ଜୀବାମଃ । ଜନାଃ ସାଦରଂ ସୂର୍ଯ୍ୟାୟ ଅର୍ଘ୍ୟଂ ଦଦତି ।]

ଉତ୍ତର : _____

୪।(i) ଅଧୋଲିଖିତ ବାକ୍ୟାନାଂ ରେଖାଙ୍କିତ ସ୍ଥାନେଷୁ ଅତିଥି ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ରୂପେଃ ବାକ୍ୟାନାଂ ପୁନର୍ଲେଖନଂ କୁରୁତ ।

(କ) ଛାତ୍ରଃ କବେଃ ସମ୍ମାନଂ କରୋତି ।

(ଖ) ଅଧକ୍ଷଃ କବିଭ୍ୟଃ ପୁରସ୍କାରାନ୍ ଦଦାତି ।

(ଗ) ସଃ କବିନା ସହ ଗଚ୍ଛତି ।

(ଘ) ଅହଂ କବିଂ ପ୍ରଶମାମି ।

(ଙ) କବୌ ମମ ବିଶ୍ୱାସଃ ଅସ୍ତି ।

ସ୍ୱାମୀ ବା ମାଲିକ ଅର୍ଥବୋଧକ-

ପତି

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ପତିଃ	ପତୀ	ପତୟଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ପତିମ୍	ପତୀ	ପତୀନ୍
ତୃତୀୟା	ପତ୍ୟା	ପତିଭ୍ୟାମ୍	ପତିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ପତ୍ୟେ	ପତିଭ୍ୟାମ୍	ପତିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ପତ୍ୟୁଃ	ପତିଭ୍ୟାମ୍	ପତିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ପତ୍ୟୁଃ	ପତ୍ୟୋଃ	ପତୀନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ପତ୍ୟୌ	ପତ୍ୟୋଃ	ପତିଷ୍ଠୁ
ସମ୍ବୋଧନ	ହେ ପତେ !	ହେ ପତୀ !	ହେ ପତୟଃ !

ପତିଶବ୍ଦ ସଂଯୋଗରୁ ନିର୍ମିତ ଭୂପତି, ନୃପତି, ମହାପତି ପ୍ରଭୃତି ସମାସ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ରୂପ ମୁନି ଶବ୍ଦପରି ହୁଏ ।

(ଖ) ଇକାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ

ମତି

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ମତିଃ	ମତୀ	ମତୟଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ମତିମ୍	ମତୀ	ମତୀଃ
ତୃତୀୟା	ମତ୍ୟା	ମତିଭ୍ୟାମ୍	ମତିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ମତ୍ୟେ/ମତୟେ	ମତିଭ୍ୟାମ୍	ମତିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ମତ୍ୟାଃ/ମତେଃ	ମତିଭ୍ୟାମ୍	ମତିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ମତ୍ୟାଃ/ମତେଃ	ମତେ୍ୟାଃ	ମତୀନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ମତ୍ୟାମ୍/ମତୌ	ମତେ୍ୟାଃ	ମତିଷୁ
ସମୋଧନ	ହେ ମତେ !	ହେ ମତୀ !	ହେ ମତୟଃ !

ବୁଦ୍ଧି, ନୀତି, ଗତି, ଯୁବତି, ଭକ୍ତି, ଶକ୍ତି, ଜାତି, ସନ୍ତତି, ରାତ୍ରି, ଶାନ୍ତି, ପ୍ରୀତି, କାର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ‘ଇ’ କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ମତି ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ହେବ ।

ଅଭ୍ୟାସ

୧ । ଅଧୋଲିଖିତବାକ୍ୟେଷୁ ରେଖାଙ୍କିତପଦାନାଂ ମୂଳଶବ୍ଦ-ନିରୂପଣଂ ବିଭକ୍ତିବଚନନିରୂପଣଂ ଚ ଯଥୋପାଦେୟମ୍ କୁରୁତ ।

ଯଥା : (କ) ଶାନ୍ତିଃ ପ୍ରାତଃ ପଞ୍ଚବାଦନେ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗଂ କରୋତି ।	ଶାନ୍ତି-	ପ୍ରଥମା	ବିଭକ୍ତି	ଏକ ବଚନମ୍
(ଖ) ସା ଉଦ୍ଧାୟ ମାତୃଭୂମିଂ ପ୍ରଣମତି ।	_____	_____	_____	_____
(ଗ) ଅନନ୍ତରଂ ସା ସୁନୀତ୍ୟା ସହ ପାଠଶାଳାଂ ଗଚ୍ଛତି ।	_____	_____	_____	_____
(ଘ) ଶାନ୍ତିଃ ସାୟଂ କାନ୍ତେଃ/କାନ୍ତ୍ୟାଃ ଗୃହଂ ଗଚ୍ଛତି ।	_____	_____	_____	_____
(ଙ) କାନ୍ତିଃ ଅପି ପ୍ରୀତ୍ୟାଃ ମିତ୍ରମସ୍ତି ।	_____	_____	_____	_____
(ଚ) ସା ଦେଶସ୍ୟ ପ୍ରଗତୌ ବିଶ୍ୱାସଂ କରୋତି ।	_____	_____	_____	_____
(ଛ) ସା ରୁଚିଂ ବଦତି- ହେ ରୁଚେ ! ସଂସ୍କୃତଂ ପଠ ।	_____	_____	_____	_____

୨ । ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁସାରଂ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
(କ) ଧୃତି ପ୍ରଥମାବିଭକ୍ତି
(ଖ) କୃତି ଦ୍ୱିତୀୟାବିଭକ୍ତି
(ଗ) ବୁଦ୍ଧି ତୃତୀୟାବିଭକ୍ତି
(ଘ) ରୀତି ଚତୁର୍ଥୀବିଭକ୍ତି
(ଙ) ନୀତି ପଞ୍ଚମୀବିଭକ୍ତି
(ଚ) ଭକ୍ତି ଷଷ୍ଠୀବିଭକ୍ତି
(ଛ) ରାତ୍ରି ସପ୍ତମୀବିଭକ୍ତି

୩। କୋଷକମଧାତୁ ସମୁଚିତଂ ପଦଂ ନିରୂପ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

(କ) ଯଃ ଦାନଂ କରୋତି ସଃ _____ ଲଭତେ ।

(ଖ) ରକ୍ଷାବନ୍ଧନଂ _____ ସୁଚକଂ ଭବତି ।

(ଗ) କାଳିଦାସସ୍ୟ _____ ପ୍ରସିଦ୍ଧଃ ସନ୍ତି ।

(ଘ) ବାଳକାନାଂ ମିଷ୍ଟାନ୍ନେଷୁ _____ ଆସୀତ ।

(ଙ) _____ ଧ୍ରୁବସ୍ୟ ମାତା ଆସୀତ ।

(ପ୍ରୀତେଃ, ସୁନୀତିଃ, ରୁଚିଃ, ସୂକ୍ଷ୍ମଃ, ଶାନ୍ତିମ୍)

୪। କୋଷକସ୍ମୁ ଶବ୍ଦାନାଂ ସମୁଚିତଂ ରୂପଂ କୃତ୍ୱା ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

ସଃ ମାଳାନାଂ କ୍ରେତା । ସଃ _____ ଅପି କ୍ରେତା । (ଭୂମି)

ସଃ ମାଳାନାଂ କ୍ରେତା । ସଃ ଭୂମେଃ ଅପି କ୍ରେତା ।

(କ) ବାଳକଃ ଆକୃତ୍ୟା ସୁନ୍ଦରଃ । ସଃ _____ ଚପଳଃ । (ପ୍ରକୃତି)

(ଖ) କ୍ରିୟାୟାଃ ମୂଲ୍ୟଂ ଭବତି । _____ ମହତ୍ତ୍ୱଂ ଭବତି । (କୃତି)

(ଗ) ଲକ୍ଷ୍ମଣଃ ସୀତୟା ସହ ଅଗଚ୍ଛତ୍ । କାନ୍ତିଃ _____ ସହ ଶୋଭତେ । (ମତି)

(ଘ) ବିଦ୍ୟା ରକ୍ଷତି ରକ୍ଷିତା । ବ୍ୟାପ୍ନୋତି ମହତୀ _____ । (କୀର୍ତ୍ତି)

(ଗ) ଇକାରାନ୍ତ କ୍ଲବଲିଙ୍ଗ

	ବାର୍ତ୍ତି		
ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ବାର୍ତ୍ତି	ବାର୍ତ୍ତିଣୀ	ବାର୍ତ୍ତିଣୀ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ବାର୍ତ୍ତି	ବାର୍ତ୍ତିଣୀ	ବାର୍ତ୍ତିଣୀ
ତୃତୀୟା	ବାର୍ତ୍ତିଣୀ	ବାର୍ତ୍ତିଭ୍ୟାମ୍	ବାର୍ତ୍ତିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ବାର୍ତ୍ତିଣୋ	ବାର୍ତ୍ତିଭ୍ୟାମ୍	ବାର୍ତ୍ତିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ବାର୍ତ୍ତିଣଃ	ବାର୍ତ୍ତିଭ୍ୟାମ୍	ବାର୍ତ୍ତିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ବାର୍ତ୍ତିଣଃ	ବାର୍ତ୍ତିଣୋଃ	ବାର୍ତ୍ତିଣାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ବାର୍ତ୍ତିଣୀ	ବାର୍ତ୍ତିଣୋଃ	ବାର୍ତ୍ତିଷୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ବାରେ ! / ହେ ବାର୍ତ୍ତି !	ହେ ବାର୍ତ୍ତିଣୀ !	ହେ ବାର୍ତ୍ତିଣୀ !

ଇକାରାନ୍ତ- ନପୁଂସକ ଲିଙ୍ଗ-ବିଶେଷଣ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବାର୍ତ୍ତିଶବ୍ଦପରି ରୂପ ହୁଏ ।

ଉଦାହରଣ :

ପାପାପହାରି ଦୁରିତାରି ତରଙ୍ଗଧାରି
ଶୈଳପ୍ରଚାରି ଗିରିରାଜଗୁହାବିଦାରି ।
ଝଙ୍କାରକାରି ହରିପାଦରଜୋଃପହାରି
ଗାଙ୍ଗଂପୁନାତୁ ସତତଂ ଶୁଭକାରି ବାର୍ତ୍ତି ॥

ଇକାରାନ୍ତ କ୍ଳାବଲିଙ୍ଗ- ଅକ୍ଷି-(ଆଖି)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଅକ୍ଷି	ଅକ୍ଷିଣୀ	ଅକ୍ଷୀଣି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଅକ୍ଷି	ଅକ୍ଷିଣୀ	ଅକ୍ଷୀଣି
ତୃତୀୟା	ଅକ୍ଷା	ଅକ୍ଷିଭ୍ୟାମ୍	ଅକ୍ଷିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଅକ୍ଷେ	ଅକ୍ଷିଭ୍ୟାମ୍	ଅକ୍ଷିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଅକ୍ଷଃ	ଅକ୍ଷିଭ୍ୟାମ୍	ଅକ୍ଷିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଅକ୍ଷଃ	ଅକ୍ଷୋଃ	ଅକ୍ଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଅକ୍ଷି/ଅକ୍ଷଣି	ଅକ୍ଷୋଃ	ଅକ୍ଷିଷୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ଅକ୍ଷେ/ ଅକ୍ଷି !	ହେ ଅକ୍ଷିଣୀ !	ହେ ଅକ୍ଷୀଣି !

ଏହିପରି ସକ୍ତି (ଉରୁ) ଦଧି, ଅସ୍ଥି ଶବ୍ଦର ରୂପ ହେବ । ଅକ୍ଷିଶବ୍ଦର ଯେଉଁଠାରେ ଶ ଅକ୍ଷି ସେଠାରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଶବ୍ଦର ନ ରହିବ ।

ଅଭ୍ୟାସ

ଅଧସ୍ତନ ବାକ୍ୟେଷୁ ଇକାରାନ୍ତନପୁଂସକପଦାନି ନିରୂପୟତ ।

- ଇଦଂ ପାପହାରି ଶୁଭକାରି ବାରି ମାଂ ପୁନାତୁ ।
- ଅନେନ ଗାଙ୍ଗୋନ ବାରିଣା ମମ ଶରୀରଂ ନିର୍ମଳଂ ଭବତୁ ।
- ଅସ୍ୟ ଗାଙ୍ଗାବାରିଣଃ ପାବନପ୍ରଭାବଃ ଅସାମାନ୍ୟଃ ।
- ଅସ୍ମାତ୍ ଘଟାତ୍ ଗାଙ୍ଗାବାରିଣଃ ମହ୍ୟଂ କିଞ୍ଚିତ୍ ଦେହି ।
- ସଃ ଗଙ୍ଗାବାରିଣି ଆପାଦମସ୍ତକଂ ସ୍ମାତି ।
- ଅସ୍ୟ ବାଳକସ୍ୟ ହୃଦୟଂ ଶୁଚି ।
- ଅନୟୋଃ ବାଳକୟୋଃ ମନସୀ ଶୁଚିନୀ ।

ଉତ୍ତରାଣି :

- (କ) _____ (ଖ) _____ (ଗ) _____ (ଘ) _____
 (ଙ) _____ (ଚ) _____ (ଛ) _____

ଇକାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ

ନଦୀ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ନଦୀ	ନଦୈଃ	ନଦ୍ୟଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ନଦୀମ୍	ନଦୈଃ	ନଦୀଃ
ତୃତୀୟା	ନଦ୍ୟା	ନଦୀଭ୍ୟାମ୍	ନଦୀଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ନଦୈ	ନଦୀଭ୍ୟାମ୍	ନଦୀଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ନଦ୍ୟାଃ	ନଦୀଭ୍ୟାମ୍	ନଦୀଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ନଦ୍ୟାଃ	ନଦ୍ୟୋଃ	ନଦୀନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ନଦ୍ୟାମ୍	ନଦ୍ୟୋଃ	ନଦୀଷୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ନଦି !	ହେ ନଦୈଃ !	ହେ ନଦ୍ୟଃ !

ଦେବୀ, ପତ୍ନୀ, ବାଣୀ, ସତୀ, ରମଣୀ, ଶ୍ରେଣୀ, ବିଦୁଷୀ, ଗୁଣିନୀ, ଶ୍ରୀମତୀ, ଜନନୀ, ଅଟବୀ, କଠିନୀ (ଖଡ଼ି), ପଦବୀ, ମହା, ଯାମିନୀ ପ୍ରଭୃତି ଇ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦ ନଦୀ ଶବ୍ଦର ରୂପତୁଲ୍ୟ । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଗଛନ୍ତୀ, ପଠନ୍ତୀ, କୁର୍ବନ୍ତୀ, ଦଦନ୍ତୀ, ଯୁବନ୍ତୀ, ଈଦୁଣୀ, ତାଦୁଣୀ, ମାଦୁଣୀ, ଭବନ୍ତୀ ଇତ୍ୟାଦିର ରୂପ ନଦୀ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ହେବ । କେତେକ ରକାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ରା-କାରାନ୍ତ ହୋଇ ନଦୀ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ହୁଏ ଯଥା- କର୍ତ୍ତ୍ରୀ, ଧାତ୍ରୀ, ଦାତ୍ରୀ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶବ୍ଦର ପ୍ରଥମା ଏକବଚନରେ ‘ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ’- ଏହି ବିସର୍ଗଯୁକ୍ତ ପଦ ରହେ ଓ ଅନ୍ୟତ୍ର ନଦୀ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ରୂପ ହୁଏ ।

ଇକାରାନ୍ତ-

ନାରୀ - (ମହିଳା/ ସ୍ତ୍ରୀ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ନାରୀ	ନାର୍ଯ୍ୟୋ	ନାର୍ଯ୍ୟଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ନାରୀମ୍	ନାର୍ଯ୍ୟୋ	ନାରୀଃ
ତୃତୀୟା	ନାର୍ଯ୍ୟା	ନାରୀଭ୍ୟାମ୍	ନାରୀଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ନାର୍ଯ୍ୟେ	ନାରୀଭ୍ୟାମ୍	ନାରୀଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ନାର୍ଯ୍ୟାଃ	ନାରୀଭ୍ୟାମ୍	ନାରୀଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ନାର୍ଯ୍ୟାଃ	ନାର୍ଯ୍ୟୋଃ	ନାରୀଣାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ନାର୍ଯ୍ୟାମ୍	ନାର୍ଯ୍ୟୋଃ	ନାରୀଷୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ନାରି !	ହେ ନାର୍ଯ୍ୟୋ !	ହେ ନାର୍ଯ୍ୟଃ !

ବି.ଦ୍ର. - ନଗରୀ, କୁମାରୀ, ଗୌରୀ, ସୁନ୍ଦରୀ, ପୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ରୂପ ନାରୀ ଶବ୍ଦପରି ହୁଏ ।

ନଦୀ ଶବ୍ଦରୂପାଣାଂ ପ୍ରୟୋଗାନ୍ ପଶ୍ୟ ।

(କ) ଇନ୍ଦ୍ରଂ ଯମୁନାନଦୀ ଅସ୍ତି ।	(ଡ) ମହିଳାଃ ନଦ୍ୟାଃ ଜଳମ୍ ଆନୟନ୍ତି ।
(ଖ) ଅହଂ ନଦୀଂ ଗଚ୍ଛାମି ।	(ତ) ନଦ୍ୟାଃ ତତଂ ସୁନ୍ଦରମ୍ ।
(ଗ) ଅୟଂ ମାର୍ଗଃ ନଦ୍ୟା ସହ ଯାତି ।	(ଛ) ଦ୍ଵଂ ନଦ୍ୟାଂ ସ୍ନାନଂ କରୋଷି ।
(ଘ) ସଃ ନଦ୍ୟୈ ପୁଷ୍ପାଣି ସମର୍ପୟତି ।	(ଜ) ହେ ନଦି ! ଦ୍ଵଂ ପୂଜନୀୟା ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। ‘ଭଗିନୀ’ ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ବିଭକ୍ତି ରୂପେଃ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

- (କ) ମମ ଏକା ଜ୍ୟେଷ୍ଠା _____ ଅସ୍ତି । ରମେଶସ୍ୟ ଦୈ କନିଷ୍ଠେ _____ ସଃ । ଅହଂ _____ ସହ ସଂସ୍କୃତେନ ଆଳପାମି । ଜନ୍ମଦିନେ _____ ଅହମ୍ ଉପହାରାନ୍ ଦଦାମି । ହରିଃ _____ ସ୍ନିହ୍ୟତି । ହେ _____, ଯୁୟଂ ଗୀତାଂ ପଠତ ।

୨। ଉଦାହରଣାନୁସାରଂ ଚିତ୍ରସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

ଉଦାହରଣମ୍- ଇନ୍ଦ୍ରଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ଅସ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଃ ହସ୍ତେ କମଳମ୍ ଅସ୍ତି ।

- (କ) ଇନ୍ଦ୍ରଂ ସରସ୍ୱତୀ ଅସ୍ତି । _____ ହସ୍ତେ ବୀଣା ଅସ୍ତି ।
 (ଖ) ଇନ୍ଦ୍ରଂ ମହାକାଳୀ ଅସ୍ତି । _____ ହସ୍ତେ ଖଡ୍ଗଃ ଅସ୍ତି ।
 (ଗ) ଇନ୍ଦ୍ରଂ ଗୃହିଣୀ ଅସ୍ତି । _____ ହସ୍ତେ ସ୍ଥଳୀ ଅସ୍ତି ।

୩। ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁସାରା ବିଭକ୍ତି ରୂପାଣି ଲିଖତ ।

	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
(କ) ପୁତ୍ରୀ — ପ୍ରଥମା :	_____	_____	_____
(ଖ) ଜନନୀ — ଦ୍ୱିତୀୟା :	_____	_____	_____
(ଗ) ନଗରୀ — ତୃତୀୟା :	_____	_____	_____
(ଘ) ବାଞ୍ଛେବୀ — ଚତୁର୍ଥୀ :	_____	_____	_____
(ଙ) ବିଦୁଷୀ — ପଞ୍ଚମୀ :	_____	_____	_____
(ଚ) କୁମାରୀ — ଷଷ୍ଠୀ :	_____	_____	_____
(ଛ) ଶ୍ରେଣୀ — ସପ୍ତମୀ :	_____	_____	_____

ଉକାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ

ଭାନୁ (ସୂର୍ଯ୍ୟ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଭାନୁଃ	ଭାନୁ	ଭାନବଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଭାନୁମ୍	ଭାନୁ	ଭାନୁନ୍
ତୃତୀୟା	ଭାନୁନା	ଭାନୁଭ୍ୟାମ୍	ଭାନୁଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଭାନବେ	ଭାନୁଭ୍ୟାମ୍	ଭାନୁଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଭାନୋଃ	ଭାନୁଭ୍ୟାମ୍	ଭାନୁଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଭାନୋଃ	ଭାନୋଃ	ଭାନୁନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଭାନୌ	ଭାନୋଃ	ଭାନୁଷୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ଭାନୋ !	ହେ ଭାନୁ !	ହେ ଭାନବଃ !

ଗୁରୁ, ସାଧୁ, ଶିଶୁ, ଲଘୁ, ବିଷ୍ଣୁ, ବାୟୁ, ବନ୍ଧୁ, ପଶୁ, ରତ୍ନ, ମଧୁ (ବସନ୍ତ), ଶତ୍ରୁ, ରିପୁ, ରେଣୁ, ବିନ୍ଦୁ, ସିନ୍ଧୁ, ଲଘୁ, ବିଷ୍ଣୁ ବରୁ (ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ) ପ୍ରଭୃତି ଉ-କାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଭାନୁ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ।

ଗୁରୁଶବ୍ଦର ଷଷ୍ଠୀ ଓ ସପ୍ତମୀ ଦ୍ୱିବଚନରେ ‘ଗୁର୍ବୋଃ’ ହୁଏ । ଅସୁ (ପ୍ରାଣ) ଶବ୍ଦର ଏକବଚନାନ୍ତ ଓ ଦ୍ୱିବଚନାନ୍ତ ରୂପ ନାହିଁ । ଏହା ନିତ୍ୟ ବହୁବଚନାନ୍ତ ଯଥା- ଅସବଃ, ଅସୁନ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଅଧୋଲିଖିତଗ୍ଳୋକୌ ପଠତ ।

- (କ) ଗୁରୁର୍ବ୍ରହ୍ମା ଗୁରୁର୍ବିଷ୍ଣୁର୍ଗୁରୁର୍ଦେବୋ ମହେଶ୍ୱରଃ ।
ଗୁରୁଃ ସାକ୍ଷାର୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ତସ୍ମୈ ଶ୍ରୀଗୁରବେ ନମଃ ॥
- (ଖ) ଅଜ୍ଞାନତିମିରାଭସ୍ୟ ଜ୍ଞାନାଞ୍ଜନଶଳାକୟା ।
ଚକ୍ଷୁରୁନ୍ମାଳିତଂ ଯେନ ତସ୍ମୈ ଶ୍ରୀଗୁରବେ ନମଃ ॥

ଅଭ୍ୟାସ

୧। ଉ-କାରାନ୍ତମୂଳଶବ୍ଦାନ୍ ନିରୂପୟତ ।

- (କ) ହେ ବଟୋ ! ତପୋବନେ ପଶବଃ ହିଂସାଂ ନ କୁର୍ବନ୍ତି । ()
- (ଖ) ତତ୍ତ୍ୱ ଭାନୋଃ ପ୍ରକାଶଃ ଭବତି । ()
- (ଗ) ତେ ସର୍ବେ ସାଧବଃ । ()
- (ଘ) ବୟଂ ପରସ୍ପରଂ ବନ୍ଧବଃ ଇବ ତିଷ୍ଠାମଃ । ()
- (ଙ) ଜନ୍ତବଃ ମରଣଶୀଳାଃ । ()

୨। ଚିତ୍ରସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
(କ) ପ୍ରଥମା (ବରୁ)	ବରୁଃ	_____	ବଟବଃ
(ଖ) ଦ୍ୱିତୀୟା (ଗୁରୁ)	_____	_____	ଗୁରୁନ୍
(ଗ) ତୃତୀୟା (ଭାନୁ)	ଭାନୁନା	_____	_____
(ଘ) ଚତୁର୍ଥୀ (ଦୟାଳୁ)	_____	ଦୟାଳୁଭ୍ୟାମ୍	_____
(ଙ) ପଞ୍ଚମୀ (ବନ୍ଧୁ)	_____	_____	ବନ୍ଧୁଭ୍ୟଃ
(ଚ) ଷଷ୍ଠୀ (ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ)	ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୋଃ	_____	_____
(ଛ) ସପ୍ତମୀ (ଦୀନବନ୍ଧୁ)	_____	ଦୀନବନ୍ଧୋଃ	_____
(ଜ) ସମ୍ବୋଧନ (ରିପୁ)	ହେ ରିପୋ !	_____	_____

(୩) ଉ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ

ଧେନୁ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଧେନୁଃ	ଧେନୁ	ଧେନବଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଧେନୁମ୍	ଧେନୁ	ଧେନୁଃ
ତୃତୀୟା	ଧେନୁା	ଧେନୁଭ୍ୟାମ୍	ଧେନୁଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଧେନୈ, ଧେନବେ	ଧେନୁଭ୍ୟାମ୍	ଧେନୁଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଧେନୁଃ, ଧେନୋଃ	ଧେନୁଭ୍ୟାମ୍	ଧେନୁଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଧେନୁଃ, ଧେନୋଃ	ଧେନୈଃ	ଧେନୁନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଧେନୁମ୍, ଧେନୌ	ଧେନୈଃ	ଧେନୁଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ଧେନୋ !	ହେ ଧେନୁ !	ହେ ଧେନବଃ !

ତନ୍ତୁ (ଶରୀର) ରଜ୍ଜୁ (ଦଉଡ଼ି), ରେଣୁ ଓ ସ୍ନାୟୁ ପ୍ରଭୃତି ଉ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଧେନୁ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ହେବ ।

ଅଧୋଲିଖିତାନ୍ତି ବାକ୍ୟାନ୍ତି ପଠତ ।

ଇନ୍ଦ୍ରଂ ମମ ଧେନ୍ବଃ । ଅହମ୍ ଜମାଂ ଧେନ୍ବଂ ସ୍ବେହେନ ପାଳୟାମି । ଧେନ୍ବା ପରିବାର ସଦସ୍ୟାଃ ସୁସ୍ଥାଃ । ଅହଂ ଧେନବେ ପ୍ରଚୁରଂ ତୃଣଂ ଦଦାମି । ଧେନ୍ବାଃ ପ୍ରଚୁରଂ ଦୁଗ୍ଧଂ ପ୍ରାପ୍ନୋତି । ଧେନ୍ବାଃ ଗତିଃ ଦର୍ଶନୀୟା ଅସ୍ତି । ଅହଂ ଧେନ୍ବାମ୍ ଅତୀବ ସ୍ନିହ୍ୟାମି । ହେ ଧେନୋ ! ତ୍ବଂ ମମ ଦ୍ବିତୀୟା ମାତା ।

(ଗ) ଉ-କାରାନ୍ତ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ

ମଧୁ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ବିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ମଧୁ	ମଧୁନୀ	ମଧୁନି
ଦ୍ବିତୀୟା	ମଧୁ	ମଧୁନୀ	ମଧୁନି
ତୃତୀୟା	ମଧୁନା	ମଧୁଭ୍ୟାମ୍	ମଧୁଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ମଧୁନେ	ମଧୁଭ୍ୟାମ୍	ମଧୁଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ମଧୁନଃ	ମଧୁଭ୍ୟାମ୍	ମଧୁଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ମଧୁନଃ	ମଧୁନୋଃ	ମଧୁନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ମଧୁନି	ମଧୁନୋଃ	ମଧୁଷୁ
ସମୋଧାନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ମଧୁ / ମଧୋ !	ହେ ମଧୁନୀ !	ହେ ମଧୁନି !

ଜାନୁ, ଅଶ୍ବ, ଦାରୁ, ବସୁ, ଶ୍ବଶୁ, ତାଳୁ, ଅମ୍ବୁ ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ ଉକାରାନ୍ତ ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ମଧୁଶବ୍ଦରୂପ ପରି ।

ଅଧୋଲିଖିତାନ୍ତି ବାକ୍ୟାନ୍ତି ପଠତ ।

ମହାଶୟ ଭବତଃ ! ସକାଶେ ମଧୁ ଅସ୍ତି କିମ୍ ? ଅହଂ କିଞ୍ଚିତ୍ ମଧୁ ଇଚ୍ଛାମି । ମଧୁନା ସହ ଔଷଧଂ ଖାଦିଷ୍ୟାମି । ଅତୋଽହଂ ମଧୁନେ ଅତ୍ର ଆଗତଃ । ମଧୁନଃ ଦୂରେ ଗନ୍ତୁଂ ମଧୁପଃ ନ ଇଚ୍ଛତି । ମଧୁନଃ ସ୍ବାଦଃ ଅଧିକଃ । ମଧୁନି ବହବଃ ଗୁଣାଃ ସନ୍ତି । ହେ ମଧୁ ! ତ୍ବମ୍ ଅତୀବ ହିତକାରି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧ । ଅଧଃ ପୁଂଲିଙ୍ଗ-ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦାନାଂ ମିଶ୍ରଣଂ ବର୍ତ୍ତତେ । ପୃଥକ୍ କୁରୁତ ।

ମଧୁ, ସାଧୁ, ଗୁରୁ, ବସୁ, ଅଶ୍ବ, ବସ୍ତ୍ର, ବନ୍ଧୁ, ଅମ୍ବୁ, ଶିଶୁ

ପୁଂଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦ

ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦ

୨ । ନିମ୍ନସ୍ଥିତବିଶେଷଣପଦୟୋଃ ଯଥାନିର୍ଦ୍ଦେଶମ୍ ଉତ୍ତରଂ ଦେହି ।

	ବହୁ, ସ୍ବାଦୁ	ପୁଂଲିଙ୍ଗ ବହୁବଚନ	ନପୁଂସକ ବହୁବଚନ
ଯଥା :	ପ୍ରଥମା-	ବହବଃ, ସ୍ବାଦବଃ	ବହୁନି ସ୍ବାଦୁନି
	ଦ୍ବିତୀୟା-	ବହୁନ୍, ସ୍ବାଦୁନ୍	_____
	ତୃତୀୟା-	ବହୁଭିଃ, ସ୍ବାଦୁଭିଃ	_____

ଚତୁର୍ଥୀ-	ବହୁଭ୍ୟଃ, ସ୍ବାଦୁଭ୍ୟଃ	_____	_____
ପଞ୍ଚମୀ-	ବହୁଭ୍ୟଃ, ସ୍ବାଦୁଭ୍ୟଃ	_____	_____
ଷଷ୍ଠୀ-	ବହୁନାମ୍, ସ୍ବାଦୁନାମ୍	_____	_____
ସପ୍ତମୀ-	ବହୁଷୁ, ସ୍ବାଦୁଷୁ	_____	_____

(ଘ) ଉ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ

ବଧୂ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ବଧୂଃ	ବଧୌ	ବଧୃଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ବଧୂମ୍	ବଧୌ	ବଧୂଃ
ତୃତୀୟା	ବଧୂା	ବଧୂଭ୍ୟାମ୍	ବଧୂଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ବଧୌ	ବଧୂଭ୍ୟାମ୍	ବଧୂଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ବଧୂଃ	ବଧୂଭ୍ୟାମ୍	ବଧୂଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ବଧୂଃ	ବଧୌଃ	ବଧୂନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ବଧୂାମ୍	ବଧୌଃ	ବଧୂଷୁ
ସମୋଧନ	ହେ ବଧୂ !	ହେ ବଧୌ !	ହେ ବଧୃଃ !

ଚନ୍ଦ୍ର, ଚଞ୍ଚୁ, ଚନ୍ଦ୍ର (ଶରୀର), ପୁତ୍ରବଧୂ, ଶୁଶ୍ରୁ, ସରଯୁ ପ୍ରଭୃତି ଉ-କାରାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗଶବ୍ଦର ରୂପ ବଧୂ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି । ପ୍ରସ୍ତୁ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଦ୍ୱିତୀୟା ଏକବଚନ ଓ ବହୁବଚନରେ ଯଥାକ୍ରମେ ‘ପ୍ରସ୍ତୁମ୍’ ଓ ‘ପ୍ରସ୍ତୁଃ’ ହୁଏ ।

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ଇନ୍ଦ୍ରଂ ନବବଧୂଃ ଲଜ୍ଜାଶୀଳା । ଇମାଂ ନବବଧୂଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମ୍ ଅଦ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଃ ଆଗତାଃ । ଅନୟା ନବବଧୂା ସହ ତାଃ ବହୁକାଳଂ ନେଷ୍ୟନ୍ତି । ଅସୌ ନବବଧୌ ତାସୁ କାଶ୍ଚନ ଉପହାରାନ୍ ଦାସ୍ୟନ୍ତି । ତାଃ ସର୍ବାଃ ନବବଧୂଃ ମିଷ୍ଟାନ୍ନଂ ପ୍ରାପ୍ତବତ୍ୟଃ । ଅସ୍ୟାଃ ନବବଧୂଃ ରୂପମ୍ ଅତୀବ ସୁନ୍ଦରମ୍ । ଅସ୍ୟାଂ ନବବଧୂଂ ସର୍ବେଷାଂ ପ୍ରୀତିଃ ଗଭୀରା । ହେ ନବବଧୂ !, ପରିବାରେ ସର୍ବେଷୁ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପୟ ।

ଉ-କାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ

ପିତୃ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ପିତା	ପିତରୌ	ପିତରଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ପିତରମ୍	ପିତରୌ	ପିତୃନ୍
ତୃତୀୟା	ପିତା	ପିତୃଭ୍ୟାମ୍	ପିତୃଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ପିତ୍ରେ	ପିତୃଭ୍ୟାମ୍	ପିତୃଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ପିତୁଃ	ପିତୃଭ୍ୟାମ୍	ପିତୃଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ପିତୁଃ	ପିତ୍ରୋଃ	ପିତୃଣାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ପିତରି	ପିତ୍ରୋଃ	ପିତୃଷୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ପିତଃ !	ହେ ପିତରୌ !	ହେ ପିତରଃ !

ଭ୍ରାତୃ, ଦେବୃ, ଜାମାତୃ, ନୃ-ଏଇ କେତୋଟି ଶବ୍ଦର ରୂପ ପିତୃ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି । କେବଳ ‘ନୃ’ଶବ୍ଦର ଷଷ୍ଠୀ ବହୁବଚନରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ରୂପ ହୁଏ । ଯଥା- ନୃଣାମ୍ ଓ ନୃଣାମ୍ । (ନୃ - ନର)

ପିତା ମାତା ନନାନ୍ଦା ନା ସବ୍ୟେଷ୍ଟ-ଭ୍ରାତୃ-ମାତରଃ ।

ଜାମାତା ଦୁହିତା ଦେବା ନ ତୁନନ୍ତା ଇମେ ଦଶ ॥

ଏଇ ଦଶଟି ଶବ୍ଦର ପ୍ରଥମା ଦ୍ଵିବଚନଠାରୁ ଚାରିଗୋଟି ବିଭକ୍ତି ରୂପରେ ଅନ୍ୟ ରକାରର ବୃଦ୍ଧି (ଆର) ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ମାତୃ, ନନାନ୍ଦ, ଯାତୃ ଓ ଦୁହିତୃ ଶବ୍ଦ ସ୍ଵାଲିଙ୍ଗ, ବାକିତକ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ।

ଦାତୃ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ଵିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଦାତା	ଦାତାରୌ	ଦାତାରଃ
ଦ୍ଵିତୀୟା	ଦାତାରମ୍	ଦାତାରୌ	ଦାତୃନ୍
ତୃତୀୟା	ଦାତ୍ରା	ଦାତୃଭ୍ୟାମ୍	ଦାତୃଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଦାତ୍ରେ	ଦାତୃଭ୍ୟାମ୍	ଦାତୃଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଦାତୁଃ	ଦାତୃଭ୍ୟାମ୍	ଦାତୃଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଦାତୁଃ	ଦାତ୍ରୋଃ	ଦାତୃଣାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଦାତରି	ଦାତ୍ରୋଃ	ଦାତୃଷୁ
ସମ୍ବୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ଦାତଃ !	ହେ ଦାତାରୌ !	ହେ ଦାତାରଃ !

ଧାତୃ, ବିଧାତୃ, କର୍ତ୍ତୃ, ଶ୍ରୋତୃ, ନେତୃ, ସବିତୃ, ପ୍ରଣେତୃ, ଶିକ୍ଷୟିତୃ, ରକ୍ଷୟିତୃ, ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଓ ହର୍ତ୍ତୃ ପ୍ରଭୃତି ର କାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଦାତୃଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ମମ ପିତା ଦାତା ଅସ୍ତି । ଅହଂ ମମ ଦାତାରଂ ପିତରଂ ନମାମି । ମମ ଦାତ୍ରା ପିତ୍ରା ଦାନଂ ଦୀୟତେ । ମମ ଦାତ୍ରେ ପିତ୍ରେ ଅନ୍ୟତ୍ କିମପି ନ ରୋଚତେ । ସଃ ମମ ଦାତୁଃ ପିତୁଃ ଦାନଂ ସ୍ଵୀକରୋତି । ସର୍ବେ ମମ ଦାତୁଃ ପିତୁଃ ସ୍ଵରଣଂ କୁର୍ବନ୍ତି । ପୁତ୍ରଃ ଦାତରି ପିତରି ସାଧୁଃ । ହେ ଦାତଃ ପିତଃ, ଭବାନ୍ ମହାନ୍ ଖଲୁ ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। ରେଖାଙ୍କିତ ସ୍ଥାନେଷୁ ପିତୃଶବ୍ଦସ୍ୟ ଯଥାର୍ଥରୂପେଃ ପୁନର୍ଲେଖନଂ କୁରୁତ ।

ଦଶରଥଃ ରାମସ୍ୟ ଜନକଃ ଆସୀତ୍ । ସଃ ଜନକସ୍ୟ ଆଜ୍ଞୟା ବନଂ ଗତବାନ୍ । ତସ୍ୟ ଜନକେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆସୀତ୍ । ଜନକେନ ଦତ୍ତଃ ଆଦେଶଃ ପାଳନୀୟଃ ।

୨। ବାକ୍ୟସ୍ଥିତାନାଂ ରେଖାଙ୍କିତପଦାନାଂ ମୂଳଶବ୍ଦଂ ବିଭକ୍ତିଂ ବଚନଂ ଚ ନିରୂପୟତ ।

- (କ) ପିତା ଔଷଧାଳୟଂ ଗच्छତି । () _____
- (ଖ) ରାମଃ ଦାତାରଂ ନମତି । () _____
- (ଗ) ଦୋଷ୍ଟା ଗୋପାଳନନ୍ଦନଃ । () _____
- (ଘ) ରାମୟଣସ୍ୟ ରଚୟିତୁଃ ନାମ କିମ୍ ? () _____

- (ଡ) ଅତ୍ର ସର୍ବେ ବିକ୍ରେତାରଃ । () _____
- (ଚ) ବକ୍ତ୍ରେ କିଂ ଦାସ୍ୟସି ? () _____
- (ଛ) ଭର୍ତ୍ତ୍ରି ମମ ବିଶ୍ୱାସଃ ଅସ୍ତି । () _____
- (ଜ) ତେ ନେତୁଃ ଚର୍ଚ୍ଚାଂ କୁର୍ବନ୍ତି । () _____

୩। ଉଦାହରଣାନୁସାରଂ ବାକ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନଂ କୁରୁତ ।

ଯଥା- ଭର୍ତ୍ତାରଃ ପ୍ରସନ୍ନଃ ସନ୍ତି ।

ଭର୍ତ୍ତା ପ୍ରସନ୍ନଃ ଅସ୍ତି ।

- (କ) ପିତରଃ ଭ୍ରାତୃଭ୍ୟଃ ଯଚ୍ଛନ୍ତି । _____
- (ଖ) ଶ୍ରମିକାଃ କର୍ତ୍ତୃଭ୍ୟଃ ଧନାନି ନୟନ୍ତି । _____
- (ଗ) ପିତୃଭ୍ୟଃ ନମଃ । _____
- (ଘ) ଜନାଃ ନେତୃଭିଃ ସହ ଗଚ୍ଛନ୍ତି । _____
- (ଙ) ଲୋକାଃ ବକ୍ତୃଣାଂ ବଚନାନି ପାଳୟନ୍ତି । _____

୪। ଶ୍ଳୋକଦ୍ୱୟଂ ସ୍ମରତ ।

- (କ) ପିତା ଧର୍ମଃ ପିତା ସ୍ୱର୍ଗଃ ପିତା ହି ପରମଂ ତପଃ ।
ପିତରି ପ୍ରୀତିମାପନ୍ନେ ପ୍ରୀୟନ୍ତେ ସର୍ବଦେବତାଃ ॥
- (ଖ) ପିତାହମସ୍ୟ ଜଗତୋ ମାତା ଧାତା ପିତାମହଃ ।
ବେଦ୍ୟଂ ପବିତ୍ରମୋକ୍ଷାର ଋକ୍ଷାମ ଯଜୁରେବ ତ ॥ (ଗୀତା- ୯.୧୭)

୫। କୋଷକସ୍ଥ ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଉଚିତଂ ରୂପଂ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

- (କ) ଦେବୋ ଦେବୀ ତ ନଃ ସର୍ବସୁଖସ୍ୟ _____ (ଦାତୃ- ପ୍ରଥମା)
- (ଖ) _____ ଭଗବତେ ନମଃ । (ପରମଦାତୃ- ୪ର୍ଥୀ)
- (ଗ) ପରମଦାତ୍ରି _____ ଅବିତଳା ତ ସ୍ୟାତ୍ ଅସ୍ଥାକଂ ଭକ୍ତିଃ । (ବିଧାତୃ- ୭ମୀ)
- (ଘ) _____ ଦେବାନ୍ ସର୍ବଦା ସ୍ମରାମଃ । (ଦାତୃ- ୨ୟା)

ର-କାରାନ୍ତ ସ୍ରୀଲିଙ୍ଗ

ମାତୃ (ମା)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ମାତା	ମାତରୌ	ମାତରଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ମାତରାମ୍	ମାତରୌ	ମାତୃଃ
ତୃତୀୟା	ମାତ୍ରା	ମାତୃଭ୍ୟାମ୍	ମାତୃଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ମାତ୍ରେ	ମାତୃଭ୍ୟାମ୍	ମାତୃଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ମାତୁଃ	ମାତୃଭ୍ୟାମ୍	ମାତୃଭ୍ୟଃ

ଷଷ୍ଠୀ	ମାତୁଃ	ମାତ୍ରୋଃ	ମାତୃ.ଶାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ମାତରି	ମାତ୍ରୋଃ	ମାତୃଷୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ହେ ମାତଃ !	ହେ ମାତରୌ !	ହେ ମାତରଃ !

ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ରକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ମୋଟରେ ପାଞ୍ଚଟି- ଦୁହିତୃ, ମାତୃ, ଯାତୃ, ନନାନ୍ଦ ଓ ସ୍ୱସ୍ତ । ମାତୃ ଶବ୍ଦରୁପ ପରି ଦୁହିତୃ, ଯାତୃ ଓ ନନାନ୍ଦ ଶବ୍ଦରୁପ ହୁଏ । ସ୍ୱସ୍ତ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଦାତୃ ଶବ୍ଦରୁପ ପରି ମାତ୍ର ଏହାର ଦ୍ୱିତୀୟା ବହୁବଚନରେ ‘ସ୍ୱସ୍ତୁଃ’ ହୁଏ । ମାତୃସ୍ୱସ୍ତ/ମାତୃଷ୍ଟସ୍ତ (ମାତ୍ରସୀ) ଓ ପିତୃସ୍ୱସ୍ତ/ପିତୃଷ୍ଟସ୍ତ (ପିତ୍ରସୀ) ଶବ୍ଦର ରୂପ ସ୍ୱସ୍ତ (ଭଉଣୀ) ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। ଅଧୋଲିଖିତବାକ୍ୟାନାଂ ମାତୃଭାଷୟା ଅନୁବାଦଂ କରୁତ ।

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ତିସ୍ରଃ ମାତରଃ ଆସନ୍ ।

ଜନ୍ମଭୂମିଃ ଅସ୍ଥାକମ୍ ଅପରା ମାତା ।

ସଃ ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ମାତୃଭ୍ୟାଂ ପାଳିତଃ ।

ସଃ ମାତୃଭ୍ୟଃ ଆଶିଷଃ ପ୍ରାପ୍ନୋତି ।

ହେ ମାତରୌ !, ବୟଂ ଯୁବାଂ ନ ବିସ୍ମରାମଃ ।

ହେ ମାତରଃ !, ଯୁଷ୍ମାନ୍ ବୟଂ ନିତ୍ୟଂ ନମାମଃ ।

ଶିଶୁଃ ମାତୁଃ ଅଳ୍ପେ ଉପବିଶତି ।

ମାତ୍ରା ଭାଗବତଂ ପଠିତମ୍ ।

୨। ପିତୃଶବ୍ଦସ୍ଥାନେ ମାତୃଶବ୍ଦରୂପାଣାଂ ପ୍ରୟୋଗଂ କରୁତ ।

(କ) ତବ ପିତୁଃ ନାମ କିମ୍ ? _____

(ଖ) ତ୍ୱଂ କିଂ ପିତ୍ରା ସହ ଗଚ୍ଛସି ? _____

(ଗ) ଅହଂ ପିତ୍ରେ ଭୋଜନମ୍ ଆନୟାମି । _____

(ଘ) ସଃ ପିତୁଃ ଶାସନେ ତିଷ୍ଠତି । _____

(ଙ) ମମ ପିତରି ଭକ୍ତିଃ ଅସ୍ତି । _____

୩-କାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ/ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ

ଗୋ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଗୌଃ	ଗାବୌ	ଗାବଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଗାମ୍	ଗାବୌ	ଗାଃ
ତୃତୀୟା	ଗବା	ଗୋଭ୍ୟାମ୍	ଗୋଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଗବେ	ଗୋଭ୍ୟାମ୍	ଗୋଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଗୋଃ	ଗୋଭ୍ୟାମ୍	ଗୋଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଗୋଃ	ଗବୋଃ	ଗବାମ୍

ସପ୍ତମୀ	ଗବି	ଗବୋଃ	ଗୋଷୁ
ସନ୍ଧ୍ୟାଧନ (ପ୍ରଥମା)	ଗୌଃ !	ଗାବୌ !	ଗାବଃ !

ଗୋ ଶବ୍ଦ ଗାଈକୁ ବୁଝାଉଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା- ଇନ୍ଦ୍ରଂ ଗୌଃ କୃଷ୍ଣା । ବୃଷଭ ଅର୍ଥରେ ‘ଅନ୍ଦ୍ରଂ ଗୌଃ କୃଷ୍ଣଃ’ ।
 ଗୋ ଶବ୍ଦ ସମାସାନ୍ତ ହେଲେ ‘ଗବୀ’ ହୁଏ । ଯଥା- ଦେବଗବୀ । ଏହାର ରୂପ ନଦୀ ଶବ୍ଦପରି ହୁଏ ।
 ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ (ପଶ୍ୟତ- ପଠତ) ।

- (କ) ଗାବଃ କ୍ଷେତ୍ରେ ଚରନ୍ତି ।
- (ଖ) ଗୋପାଳଃ ଗାଃ ଚାରୟନ୍ତି ।
- (ଗ) ସଃ ସଦା ଗୋଭିଃ ସହ ଡିଷ୍ଠିତି ।
- (ଘ) ଗୋଭ୍ୟଃ ପ୍ରଜାତ୍ୟଃ ଚ ସ୍ଵସ୍ତି ।
- (ଙ) ଗୋଭ୍ୟଃ ତୃଣାନ୍ତି ଦେହି ।
- (ଚ) ବନ୍ଦଂ ଗୋଭ୍ୟଃ ଦୁଗ୍ଧଂ ପ୍ରାପ୍ନୁମଃ ।
- (ଛ) ଗବାମ୍ ମଧ୍ୟେ ବସାମ୍ୟହମ୍ ।
- (ଜ) ଗବୀଂ ଗୋଷୁ ବା କୃଷ୍ଣା ବହୁକ୍ଷୀରା ।
- (ଝ) ଭାରତୀୟାଃ ଗୋଷୁ ମାତୃବତ୍ ଭକ୍ତିଂ କୁର୍ବନ୍ତି ।

● ● ●

ବ୍ୟଞ୍ଜନାନ୍ତ ଶବ୍ଦରୂପ

ରାଜନ୍ (ଅନ୍-ଭାଗାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ) (ରାଜା)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ରାଜା	ରାଜାନୌ	ରାଜାନଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ରାଜାନମ୍	ରାଜାନୌ	ରାଜଃ
ତୃତୀୟା	ରାଜା	ରାଜଭ୍ୟାମ୍	ରାଜଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ରାଜେ	ରାଜଭ୍ୟାମ୍	ରାଜଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ରାଜଃ	ରାଜଭ୍ୟାମ୍	ରାଜଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ରାଜଃ	ରାଜୋଃ	ରାଜାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ରାଜି / ରାଜନି	ରାଜୋଃ	ରାଜସୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ରାଜନ୍ !	ରାଜାନୌ !	ରାଜାନଃ !

ମହାନ୍ ରାଜା = ମହାରାଜଃ (କର୍ମଧାରୟଃ) । କଳିଙ୍ଗାନାଂ ରାଜା = କଳିଙ୍ଗରାଜଃ (ଷଷ୍ଠୀତତ୍ ପୁରୁଷଃ) । ଏହିପରି ଦେବରାଜ, ମରଧରାଜ, ପଶୁରାଜ ଇତ୍ୟାଦି ରାଜାନ୍ତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ରୂପ ବାଳକ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି ହେବ ବୋଲି ମନେରଖିବାକୁ ହେବ ।

ଆମ୍ଭନ୍- (ଆମା/ ସ୍ୱୟମ୍)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଆମା	ଆମାନୌ	ଆମାନଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଆମାନମ୍	ଆମାନୌ	ଆମ୍ଭଃ
ତୃତୀୟା	ଆମ୍ଭା	ଆମ୍ଭ୍ୟାମ୍	ଆମ୍ଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଆମ୍ଭେ	ଆମ୍ଭ୍ୟାମ୍	ଆମ୍ଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଆମ୍ଭଃ	ଆମ୍ଭ୍ୟାମ୍	ଆମ୍ଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଆମ୍ଭଃ	ଆମ୍ଭୋଃ	ଆମ୍ଭାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଆମ୍ଭି	ଆମ୍ଭୋଃ	ଆମ୍ଭସୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ଆମ୍ଭନ୍ !	ଆମ୍ଭାନୌ !	ଆମ୍ଭାନଃ !

ବ୍ରହ୍ମନ୍, କୃତକର୍ମନ୍, ପରମାତ୍ମନ୍, ଜୀବାତ୍ମନ୍, ଧର୍ମାତ୍ମନ୍, ମହାତ୍ମନ୍, କୃଷ୍ଣବର୍ମନ୍ (ଅଗ୍ନି), ଦ୍ୱିଜନ୍ମନ୍ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ରୂପ ଆମ୍ଭନ୍ ଶବ୍ଦରୂପ ପରି । ‘ଶ୍ୱନ୍’ ବ୍ୟତୀତ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦର ‘ଅନ୍’ ପୂର୍ବସ୍ଥ ସଂଯୁକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣର ଅନ୍ତରେ ‘ମ’ କିମ୍ବା ‘ବ’ ଥାଏ । ସେସବୁ ଆମ୍ଭନ୍ ପରି ରୂପ ହୁଅନ୍ତି ।

*.ନ ସଂଯୋଗାଦ୍‌ମତ୍ତାତ୍ ।

୧। ବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ ।

ଏକଃ ରାଜା ଆସୀତ୍ ।

ପ୍ରଜାଃ ତଂ ରାଜାନଂ ଦେବମ୍ ଇତି ପୂଜୟତି ।

ସେନାପତିଃ ରାଜା ସହ ଅଗଚ୍ଛତ୍ ।

ତସ୍ମୈ ରାଜେ ସତ୍ୟବଚନଂ ରୋଚତେ ।

ତସ୍ମାତ୍ ରାଜାଃ ପ୍ରଜାଃ ସାହାୟଂ ଲଭତେ ।

ତସ୍ୟ ରାଜାଃ ନାମ ମୁଖେ ମୁଖେ ବର୍ତ୍ତତେ ।

ତସ୍ୟ ରାଜାଃ କାର୍ତ୍ତଃ ସର୍ବେଃ ଗାୟତେ ।

ତସ୍ମିନ୍ ରାଜା ସର୍ବେଷାଂ ପ୍ରୀତିଃ ବର୍ତ୍ତତେ ।

ହେ ରାଜନ !, ମୟି ଦୟାଂ କୁରୁ ।

୨। ଅଧୋଲିଖିତବାକ୍ୟାନି ପଠତ ।

ଅୟମ୍ ଆମ୍ବା ବ୍ରହ୍ମ । ଯଃ ଆମ୍ବାନଂ ନ ଜାନାତି, ସଃ କିମପି ନ ଜାନାତି । ଆମ୍ବାନମ୍ ଆମ୍ବା ଜାନାତି । ଆମ୍ବାନେ ସର୍ବଂ କୁରୁ । ଶାନ୍ତିଃ ଆମ୍ବାନଃ ଏବ ଉଦ୍ଭବତି । ଆମ୍ବା ଏବ ଆମ୍ବାନଃ ବନ୍ଧୁଃ । ଅତଃ ଆମ୍ବାନି ବାସଂ କୁରୁ । ହେ ଆମ୍ବାନ, ମୋହନିଦ୍ରାଂ ପରିହର ।

(ଇନ୍-ଭାଗାତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ)

ଗୁଣିନ୍ (ଗୁଣବାନ୍/ ଗୁଣୀ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଗୁଣୀ	ଗୁଣିନୌ	ଗୁଣିନଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଗୁଣିନମ୍	ଗୁଣିନୌ	ଗୁଣିନଃ
ତୃତୀୟା	ଗୁଣିନା	ଗୁଣିଭ୍ୟାମ୍	ଗୁଣିଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଗୁଣିନେ	ଗୁଣିଭ୍ୟାମ୍	ଗୁଣିଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଗୁଣିନଃ	ଗୁଣିଭ୍ୟାମ୍	ଗୁଣିଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଗୁଣିନଃ	ଗୁଣିନୋଃ	ଗୁଣିନାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଗୁଣିନି	ଗୁଣିନୋଃ	ଗୁଣିଷୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ଗୁଣିନ୍ !	ଗୁଣିନୌ !	ଗୁଣିନଃ !

ଅର୍ଥିନ, ଏକାକିନ, କୃତିନ, ଜ୍ଞାନିନ, ଧନିନ, ତପସ୍ୱିନ, ବଳିନ, ମନ୍ତ୍ରିନ, ମେଧାବିନ, ରୋଗିନ, ସ୍ୱାମିନ, ମନସ୍ୱିନ, ପାପିନ, ଯୋଗିନ, ସାକ୍ଷିନ୍ ପ୍ରଭୃତି ଇନ୍-ଭାଗାତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ଗୁଣିନ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗ ।

(କ) ଅୟଂ ଜନଃ ଗୁଣୀ ଅସ୍ତି । ଇମଂ ଗୁଣିନଂ ଜନଂ ସର୍ବେ ଉପଗଚ୍ଛତି । ଅସ୍ମୈ ଗୁଣିନେ ଜନାୟ ତେ ଉପହାରାନ୍ ମଚ୍ଛତି । ଅସ୍ୟ ଗୁଣିନଃ ଜନସ୍ୟ ନିଜାପରବୁଦ୍ଧିଃ ନାସ୍ତି । ଅସ୍ମିନ୍ ଗୁଣିନେ ଜନେ ସର୍ବେ ସ୍ୱହୃଦି । ଗୁଣିନଃ ଜନାତ୍ ସତ୍ପରାମର୍ଶଃ ଲଭ୍ୟତେ । ଗୁଣିନା ସଭା ବିଭାତି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

‘ଗୁଣୀ’ ଇତ୍ୟସ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରୂପଂ ‘ଗୁଣିନୀ’ ଭବତି । ତସ୍ୟ ରୂପାଣି ‘ନଦୀ’ ବତ୍ ଭବନ୍ତି । ଅଧୋଲିଖିତଶବ୍ଦାନାଂ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରୂପଂ କିଂ ଭବେତ୍ ?

ଉଦାହରଣ - ଗୁଣୀ- ଗୁଣିନୀ
ରୋଗୀ- ରୋଗିଣୀ

ଜ୍ଞାନୀ	_____	ବୈରୀ	_____
ମେଧାବୀ	_____	ସାକ୍ଷୀ	_____
ହସ୍ତୀ	_____	ଗୃହୀ	_____
ଏକାକୀ	_____	ମନ୍ତ୍ରୀ	_____
କୁଶଳୀ	_____	ଯନ୍ତ୍ରୀ	_____
ଧନୀ	_____	ଉପକାରୀ	_____
ତପସ୍ବୀ	_____	ମନୀଷୀ	_____
ପ୍ରତିବେଶୀ	_____	ହିତାକାଞ୍ଚକ୍ଷୀ	_____
ଦୂରଦର୍ଶୀ	_____	ମୃଦୁଭାଷୀ	_____
ସତ୍ୟବାଦୀ	_____	ଦୁତଚାରୀ	_____

ପଥନ୍ (ଇନ୍-ଭାଗାତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ) (ବାଚ/ ମାର୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ବିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ପଦ୍ମଃ	ପଦ୍ମାନୌ	ପଦ୍ମାନଃ
ଦ୍ବିତୀୟା	ପଦ୍ମାନମ୍	ପଦ୍ମାନୌ	ପଥଃ
ତୃତୀୟା	ପଥା	ପଥଭ୍ୟାମ୍	ପଥଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ପଥେ	ପଥଭ୍ୟାମ୍	ପଥଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ପଥଃ	ପଥଭ୍ୟାମ୍	ପଥଭଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ପଥଃ	ପଥୋଃ	ପଥାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ପଥ	ପଥୋଃ	ପଥସ୍ତୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ପଦ୍ମଃ !	ପଦ୍ମାନୌ !	ପଦ୍ମାନଃ !

ମଥନ୍ (ମଦ୍ଭନ-ଦଣ୍ଡ) ଶବ୍ଦର ରୂପ ପଥନ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ଜ୍ଞାନଂ ବିନା ଛାତ୍ରାଣାଂ ନାନ୍ୟଃ ପଦ୍ମଃ ଅସ୍ତି । ତସ୍ମାତ୍ ଏବଂ ପଦ୍ମାନଂ ଛାତ୍ରଃ ସମାଶ୍ରୟନ୍ତୁ । ଅନେନ ପଥା ଭଗବତଃ ଉପଲକ୍ଷିଃ ସମ୍ଭବେତ୍ । ଅସ୍ମେ ପଥେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣମ୍ ଆବଶ୍ୟକମ୍ । ଅସ୍ମାତ୍ ପଥଃ ବିରୁଦ୍ଧିଃ ମା ଭବେତ୍ । ଅସ୍ୟ ପଥଃ ଲବ୍ଧନଂ ହାନିକାରକମ୍ । ତଥାପି ଅସ୍ମିନ୍ ପଥ ମହାନ ଆନନ୍ଦଃ ଅସ୍ତି ।

ଅତ୍ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ-ଗଛତ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) (ଯାଉଥିବା, ଯାଉଯାଉ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଗଛନ୍	ଗଛନ୍ତୋ	ଗଛନ୍ତଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଗଛନ୍ତମ୍	ଗଛନ୍ତୋ	ଗଛନ୍ତଃ
ତୃତୀୟା	ଗଛତା	ଗଛଭ୍ୟାମ୍	ଗଛଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଗଛତେ	ଗଛଭ୍ୟାମ୍	ଗଛଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଗଛତଃ	ଗଛଭ୍ୟାମ୍	ଗଛଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଗଛତଃ	ଗଛତୋଃ	ଗଛତାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଗଛତି	ଗଛତୋଃ	ଗଛସୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ଗଛନ୍ !	ଗଛନ୍ତୋ !	ଗଛନ୍ତଃ !

କରିଷ୍ୟତ୍, ଦାସ୍ୟତ୍, ପଠିଷ୍ୟତ୍, ଭବିଷ୍ୟତ୍, ଚଳତ୍, ଗାୟତ୍, ଲଞ୍ଜତ୍, କୁର୍ବତ୍, ଧାବତ୍, ଡିଷ୍ଟତ୍, ବଦତ୍, ଧାୟତ୍, ଲିଖତ୍, ପଠତ୍, ଜୀବତ୍, ହସତ୍, ପ୍ରଭୃତି ଅତ୍-ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଶବ୍ଦର ରୂପ ଗଛତ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

କ୍ଳାବଲିଙ୍ଗ ଗଛତ୍ ଶବ୍ଦର ପ୍ରଥମା, ଦ୍ୱିତୀୟା ଏବଂ ସମୋଧନରେ ଗଛତ୍, ଗଛତୀ ଓ ଗଛନ୍ତି ରୂପ ହୋଇଥାଏ ।
ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଗଛତ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପ ନଦୀ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ଯଥା- ଗଛନ୍ତୀ, ଗଛନ୍ତ୍ୟୋ, ଗଛନ୍ତ୍ୟଃ ଇତ୍ୟାଦି ।

ବତ୍-ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ-ଭବତ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) (ଆପଣ)

ଏହା ‘ଗଛତ୍’ ଶବ୍ଦପରି ରୂପ ହୁଏ । ପ୍ରଭେଦ କେବଳ ଏତିକି ଯେ ଏହାର ପ୍ରଥମା ଏକବଚନରେ ନ-କାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଅ-କାର ସ୍ଥାନରେ ଆ-କାର ହୁଏ । ପ୍ରଥମା ଏକବଚନ - ଭବାନ୍ । ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା) ଭବନ୍ !

ଆୟୁଷ୍ମତ୍, ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତ୍, ଦୀପ୍ତିମତ୍, ଧୀମତ୍, ଶ୍ରୀମତ୍, ବୁଦ୍ଧିମତ୍, ହନୁମତ୍, ମୂର୍ତ୍ତିମତ୍, ଭଗବତ୍, ବଳବତ୍, ବିଦ୍ୟାବତ୍, ହିମବତ୍, ବିବସ୍ୱତ୍, କିନ୍ଦତ୍, ତାବତ୍, ଯାବତ୍, ଗତବତ୍, ଶୁତବତ୍, କୃତବତ୍, ସ୍ଥିତବତ୍, ଉକ୍ତବତ୍ ଇତ୍ୟାଦି ମତୁପ-କ୍ରବତୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଶବ୍ଦର ରୂପ ଭବତ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ହୁଏ ।

ଉଦାହରଣମ୍ :

- (୧) ଦୀପ୍ତି + ମତୁପ → ମତ୍ = ଦୀପ୍ତିମତ୍ (ଦୀପ୍ତିମାନ୍ - ଦୀପ୍ତିମନ୍ତୋ - ଦୀପ୍ତିମନ୍ତଃ)
 ବୁଦ୍ଧି + ମତୁପ → ମତ୍ = ବୁଦ୍ଧିମତ୍ (ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ - ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତୋ - ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତଃ)
 ହନୁ + ମତୁପ → ମତ୍ = ହନୁମତ୍ (ହନୁମାନ୍ - ହନୁମନ୍ତୋ - ହନୁମନ୍ତଃ)
 ଆୟୁଷ୍ + ମତୁପ → ମତ୍ = ଆୟୁଷ୍ମତ୍ (ଆୟୁଷ୍ମାନ୍ - ଆୟୁଷ୍ମନ୍ତୋ - ଆୟୁଷ୍ମନ୍ତଃ)
 ବଳ + ମତୁପ → ବତୁପ → ବତ୍ = ବଳବତ୍ (ବଳବାନ୍ - ବଳବନ୍ତୋ - ବଳବନ୍ତଃ)
 ଭଗ + ମତୁପ → ବତୁପ → ବତ୍ = ଭଗବତ୍ (ଭଗବାନ୍ - ଭଗବନ୍ତୋ - ଭଗବନ୍ତଃ)
 ବିଦ୍ୟା + ମତୁପ → ବତୁପ → ବତ୍ = ବିଦ୍ୟାବତ୍ (ବିଦ୍ୟାବାନ୍ - ବିଦ୍ୟାବନ୍ତୋ - ବିଦ୍ୟାବନ୍ତଃ)
 ପଠ୍ + କ୍ରବତୁ = ପଠିତବତ୍ (ପଠିତବାନ୍ - ପଠିତବନ୍ତୋ - ପଠିତବନ୍ତଃ)
 ଗମ୍ + କ୍ରବତୁ = ଗତବତ୍ (ଗତବାନ୍ - ଗତବନ୍ତୋ - ଗତବନ୍ତଃ)
 ଜ୍ଞା + କ୍ରବତୁ = ଜ୍ଞାତବତ୍ (ଜ୍ଞାତବାନ୍ - ଜ୍ଞାତବନ୍ତୋ - ଜ୍ଞାତବନ୍ତଃ)

(୨)(କ) ନୈବ କିଞ୍ଚିତ୍ କରୋମୀତି ଯୁକ୍ତେ ମନେପତ ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ।

ପଶ୍ୟନ୍-ଶୃଣ୍ଠନ୍ ଶ୍ଵଶନ୍ - ଜିହ୍ଵନ୍- ଅଗ୍ନନ୍-ଗଞ୍ଜନ୍-ସ୍ଵପନ୍-ଶ୍ଵସନ୍ ॥ ଗୀତା- ୫.୮

(ଖ) ଶ୍ଵଶନ୍ନପି ଗଜୋ ହତି ଜିହ୍ଵନ୍ନପି ଭୁଜଙ୍ଗମଃ ।

ହସନ୍ନପି ନୃପୋ ହତି ମାନୟନ୍ନପି ଦୁର୍ଜନଃ ॥

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ଭବାନ କୁତ୍ର ଗଚ୍ଛତି ।

ଅହଂ ଭବନ୍ତଃ ପୂଜାମି ।

କେଶବଃ ଭବତା ସହ ବିଦ୍ୟାଳୟମ୍ ଅଗଚ୍ଛତ୍ ।

ସଃ ଭବତେ ପୁସ୍ତକାନି ଆନୟତି ।

ଭବତଃ ଋତେ ମମ କୋଽପି ସହାୟଃ ନାସ୍ତି ।

କୁତ୍ର ଭବତଃ ଗୃହମ୍ ?

ମମ ବିଶ୍ଵାସଃ ଭବତି ଅସ୍ତି ।

୨। ‘ଭବତ୍’ ଇତ୍ୟସ୍ୟ ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଦ୍ଵିବଚନ-ବହୁବଚନ-ରୂପେଃ ବାକ୍ୟାନି ପୁନର୍ଲିଖତ ।

ସ୍-କାରାନ୍ତ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦ

ବିଦ୍ଵସ୍ - (ବିଦ୍ଵାନ୍)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ଵିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ବିଦ୍ଵାନ୍	ବିଦ୍ଵାଂସୌ	ବିଦ୍ଵାଂସଃ
ଦ୍ଵିତୀୟା	ବିଦ୍ଵାଂସମ୍	ବିଦ୍ଵାଂସୌ	ବିଦୁଷଃ
ତୃତୀୟା	ବିଦୁଷା	ବିଦ୍ଵଦ୍ଭ୍ୟାମ୍	ବିଦ୍ଵଦ୍ଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ବିଦୁଷେ	ବିଦ୍ଵଦ୍ଭ୍ୟାମ୍	ବିଦ୍ଵଦ୍ଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ବିଦୁଷଃ	ବିଦ୍ଵଦ୍ଭ୍ୟାମ୍	ବିଦ୍ଵଦ୍ଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ବିଦୁଷଃ	ବିଦୁଷୋଃ	ବିଦୁଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ବିଦୁଷି	ବିଦୁଷୋଃ	ବିଦୁଷୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ବିଦ୍ଵନ୍ !	ବିଦ୍ଵାଂସୌ !	ବିଦ୍ଵାଂସଃ !

(ନିଷେଦିବସ୍, ତସ୍ମିବସ୍, ପେଚିବସ୍ ଇତ୍ୟାଦି କେତେକ ବସ୍-ଭାଗାନ୍ତଶବ୍ଦର ବିଦ୍ଵସ୍ ଶବ୍ଦପରି ରୂପ ହୁଏ ।)

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ସ୍ଵଦେଶେ ପୂଜ୍ୟତେ ରାଜା, ବିଦ୍ଵାନ୍ ସର୍ବତ୍ର ପୂଜ୍ୟତେ ।

ଜନଃ ଭକ୍ତ୍ୟା ବିଦ୍ଵାଂସଂ ପୂଜୟନ୍ତି

ବିଦୁଷା ସମ୍ବନ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ ।

ବିଦୁଷେ ରାଜା ଧନାନି ଦଦାତି ।

ବିଦୁଷଃ ଜ୍ଞାନଂ ଲଭସ୍ୱ ।

ବିଦୁଷଃ ବଚନଂ ପାଳୟ ।

ତବ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବିଦୁଷି ତିଷ୍ଠତୁ ।

ହେ ବିଦୁନ୍ ! ତ୍ୱଂ ମେ ପ୍ରିୟଃ ।

ଅସ୍-ଭାଗାନ୍ତ କ୍ଲାବଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦ

ପୟସ୍ (କ୍ଷୀର, ଜଳ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ପୟଃ	ପୟସୀ	ପୟାଂସି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ପୟଃ	ପୟସୀ	ପୟାଂସି
ତୃତୀୟା	ପୟସା	ପୟୋଭ୍ୟାମ୍	ପୟୋଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ପୟସେ	ପୟୋଭ୍ୟାମ୍	ପୟୋଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ପୟସଃ	ପୟୋଭ୍ୟାମ୍	ପୟୋଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ପୟସଃ	ପୟସୋଃ	ପୟସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ପୟସି	ପୟସୋଃ	ପୟଃସୁ
ସମୋଧନ	ପୟଃ !	ପୟସୀ !	ପୟାଂସି !

ଅୟସ୍ (ଲୁହା), ଆଗସ୍ (ପାପ), ଚେତସ୍, ଛନ୍ଦସ୍, ତପସ୍, ତମସ୍, ତେଜସ୍, ମନସ୍, ଯଶସ୍, ବୟସ୍, ସରସ୍ (ପୁଷ୍କରିଣୀ), ସ୍ରୋତସ୍ ପ୍ରଭୃତି ଅସ୍ ଭାଗାନ୍ତ କ୍ଲାବଲିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପୟସ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। ସଂସ୍କୃତେନ ଅନୁବାଦଂ କୁରୁତ ।

ମନ ହି ସୁଖ ଦୁଃଖର କାରଣ ।

ତୁମେ ମନରେ ମା'ଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କର ।

ମନର ଅନ୍ୟ ନାମ ମାନସ ।

ମନରେ ବହୁପ୍ରକାର ବିଚାର ଆସେ ।

ହେ ମନ, ତୁମେ ଶାନ୍ତ ହୁଅ ।

୨। ଉତ୍କଳଭାଷୟା ଅନୁବାଦଂ କୁରୁତ ।

ପ୍ରକାଶଃ ପୟସା ଓଦନଂ ଖାଦତି ।

ପୟଃପାନଂ ଭୁଜଙ୍ଗାନାଂ କେବଳଂ ବିଷବର୍ଜନମ୍ ।

ତମସାୟାଃ ଅନାବିଳଂ ପୟଃ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମୁନିଃ ସଦ୍ରୁଷଃ ଅଭବତ୍ ।

ଜୀବନେ କଦାଚିତ୍ ଗଙ୍ଗାୟାଃ ପୟସି ସ୍ନାନଂକୁରୁ ।

ତସ୍ମାତ୍ ପୟସଃ କିଞ୍ଚିତ୍ ପିବ ।

୩। ରେଖାକିତପଦାନାଂ ମୂଳଶବ୍ଦଂ ବିଭକ୍ତିବଚନନିରୂପଣଂ ତ ଯଥୋଦାହରଣଂ କୁରୁତ ।

ଯଥା : ହେ ପଥକ, ଜୀବନ୍ ନରଃ ଏବ କଲ୍ୟାଣଂ ପ୍ରାପ୍ନୋତି । ଜୀବନ୍- ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିଃ ଏକବଚନମ୍
ଅର୍ଥଂ ତୁ ବିଦ୍ୱାନ୍ । _____

ଗଚ୍ଛତଃ ମାଂ କିଂ ପ୍ରଶ୍ନମିଚ୍ଛତି ଭବାନ୍ ? _____

ବିଦ୍ୱାଂସଃ କାଦୃଶଂ ବ୍ୟବହାରମ୍ ଇଚ୍ଛନ୍ତି ? _____

ଆତ୍ମନଃ ପ୍ରତିକୂଳାନି ପରେଷାଂ ନ ସମାଚରେତ୍ । _____

ମାନଃ ହି ମହତାଂ ଧନମ୍ । _____

ଉଦ୍ଧରେତ୍ ଆତ୍ମନା ଆତ୍ମାନମ୍ । _____

ହେ ଶ୍ରୀମତ୍ତୋ, ଅୟମେବ ସମୁଚିତଃ ବ୍ୟବହାରଃ । _____

୪। ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

		ଏକବଚନ		ଦ୍ୱିବଚନ		ବହୁବଚନ
ଭବତ୍	ପ୍ରଥମା	_____		ଭବତ୍ତୋ	_____	
ରାଜନ୍	ଦ୍ୱିତୀୟା	ରାଜାନମ୍	_____		_____	
ଗଚ୍ଛତ୍	ତୃତୀୟା	_____	_____		_____	ଗଚ୍ଛନ୍ତିଃ
ଆତ୍ମନ୍	ଚତୁର୍ଥୀ	_____		ଆତ୍ମଭ୍ୟାମ୍	_____	
ଗୁଣିନ୍	ପଞ୍ଚମୀ	_____	_____		_____	ଗୁଣିଭ୍ୟଃ
ବିଦ୍ୱସ୍	ଷଷ୍ଠୀ	ବିଦ୍ୱଷଃ	_____	_____	_____	
ଜୀବତ୍	ସପ୍ତମୀ	_____		ଜୀବତୋଃ	_____	

୫। ଯଥାନିର୍ଦ୍ଦେଶରୂପାଣି ଲିଖତ ।

(କ) ରାଜନ୍ ଷଷ୍ଠୀ ଏକବଚନ -

(ଖ) ଭବତ୍ ସପ୍ତମୀ ଦ୍ୱିବଚନ-

(ଗ) ଆତ୍ମନ୍ ପଞ୍ଚମୀ ବହୁବଚନ-

(ଘ) ବିଦ୍ୱସ୍ ଚତୁର୍ଥୀ ଦ୍ୱିବଚନ -

(ଙ) ଗଚ୍ଛତ୍ ତୃତୀୟା ଏକବଚନ -

(ଚ) ପଥନ୍ ଦ୍ୱିତୀୟା ବହୁବଚନ-

(ଛ) ଗୁଣିନ୍ ସପ୍ତମୀ ଦ୍ୱିବଚନ-

(ଜ) ପୟସ୍ ଷଷ୍ଠୀ ଏକବଚନ-

ସର୍ବନାମ ଶବ୍ଦ :

ରୂପର ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟ ଅନୁସାରେ ସର୍ବନାମ ଶବ୍ଦ ସକଳ (୩୩ଟି) ପାଞ୍ଚଟି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା- ସର୍ବାଦି, ଅନ୍ୟାଦି, ପୂର୍ବାଦି, ଯଦାଦି ଏବଂ ଇଦମାଦି, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ୭ଟି ଶବ୍ଦ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

୧. ସର୍ବ (ସମସ୍ତ, ସବୁ) (ପୁଂଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ସର୍ବଃ	ସର୍ବୌ	ସର୍ବେ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ସର୍ବମ୍	ସର୍ବୌ	ସର୍ବାନ୍
ତୃତୀୟା	ସର୍ବେଣ	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବେଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ସର୍ବସ୍ମୈ	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବେଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ସର୍ବସ୍ମାତ୍	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବେଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ସର୍ବସ୍ୟ	ସର୍ବୟୋଃ	ସର୍ବେଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ସର୍ବସ୍ମିନ୍	ସର୍ବୟୋଃ	ସର୍ବେଷୁ
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ସର୍ବ !	ସର୍ବୌ !	ସର୍ବେ !

ସର୍ବ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ସର୍ବା	ସର୍ବେ	ସର୍ବାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ସର୍ବାମ୍	ସର୍ବେ	ସର୍ବାଃ
ତୃତୀୟା	ସର୍ବୟା	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ସର୍ବସ୍ୟୈ	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବାଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ସର୍ବସ୍ୟାଃ	ସର୍ବାଭ୍ୟାମ୍	ସର୍ବାଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ସର୍ବସ୍ୟାଃ	ସର୍ବୟୋଃ	ସର୍ବାସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ସର୍ବସ୍ୟାମ୍	ସର୍ବୟୋଃ	ସର୍ବାସୁ
ସମୋଧନ	ସର୍ବେ !	ସର୍ବେ !	ସର୍ବାଃ !

ସର୍ବ (କ୍ଳାବଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ସର୍ବମ୍	ସର୍ବେ	ସର୍ବାଣି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ସର୍ବମ୍	ସର୍ବେ	ସର୍ବାଣି
ସମୋଧନ (ପ୍ରଥମା)	ସର୍ବ !	ସର୍ବେ !	ସର୍ବାଣି !

ଅନ୍ୟ ବିଭକ୍ତିରେ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ସର୍ବଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି । ସର୍ବ, ବିଶ୍ୱ, ଉଭ, ଉଭୟ, ଏକ, ଏକତମ-ଏକ ଛଅଟି ଶବ୍ଦର ରୂପ ଏକାପରି ।

ସର୍ବଶବ୍ଦର ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଏକବଚନ ପ୍ରୟୋଗ- ନହିଁ ସର୍ବଃ ସର୍ବଂ ବେଢ଼ି ।

ଦ୍ଵିବଚନ ପ୍ରୟୋଗ- ସର୍ବୌ ଅସୁରବାନରୌ ହତୌ ।

ବହୁବଚନ ପ୍ରୟୋଗ- ସର୍ବେ ସନ୍ତୁ ନିରାମୟାଃ ।

ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ :

୧. ସର୍ବ ଓ ବିଶ୍ଵ ଶବ୍ଦ ସକଳ ଅର୍ଥ ବୁଝାଇଲେ ସର୍ବନାମ ହୁଏ । ଅନ୍ୟଥା ଏହାର ଅକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦପରି ରୂପ ହୁଏ । ବିଶେଷ୍ୟ ହେଲେ ସର୍ବଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଶିବ ଓ ବିଶ୍ଵ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଜଗତ୍ ହୁଏ ।
୨. ଉଭ ଶବ୍ଦ ଦ୍ଵିବଚନାନ୍ତ କିନ୍ତୁ ଉଭୟ ଶବ୍ଦର ଏକବଚନ ଓ ବହୁବଚନ ହୁଏ । ଯଥା ଉଭୌ ବାଳକୌ (ଦ୍ଵିବଚନ), ଉଭୟୋ ମୁନିଃ (ଏକବଚନ), ଉଭୟେ ଦେବମନୁଷ୍ୟାଃ (ବହୁବଚନ) ।
୩. ଏକ ଶବ୍ଦ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏକବଚନାନ୍ତ; କିନ୍ତୁ କେହି କେହି ଅର୍ଥରେ ସବୁବଚନରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ଏହା ସର୍ବନାମ ବୋଲାଏ ।
୪. ସର୍ବ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ଅପ୍ରଧାନ ହେଲେ ସର୍ବନାମ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଥା- ପ୍ରିୟଃ ସର୍ବଃ ଯସ୍ୟ ସଃ ପ୍ରିୟସର୍ବଃ (ବହୁବ୍ରାହି) ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ସର୍ବମ୍ ଅତିସର୍ବଃ (ତତ୍ପରୁଷ) ଏ ଗୁଡ଼ିକର ଅକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦପରି ରୂପ ହେବ ।

୨. ତଦ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) ସେ / ତାହା

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ଵିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ସଃ	ତୌ	ତେ
ଦ୍ଵିତୀୟା	ତମ୍	ତୌ	ତାନ୍
ତୃତୀୟା	ତେନ	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତୈଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ତସ୍ମୈ	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତେଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ତସ୍ମାତ୍	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତେଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ତସ୍ୟ	ତୟୋଃ	ତେଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ତସ୍ମିନ୍	ତୟୋଃ	ତେଷୁ

୧. ତଦ୍, ଯଦ୍, ଏତଦ୍, ଇଦମ୍, କିମ୍, ଅଦସ୍, ଯୁଷ୍ମଦ୍ ଓ ଅସ୍ମଦ୍ ଶବ୍ଦର ସମୋଧାନରେ ବ୍ୟବହାର ନାହିଁ ।

ତଦ୍ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ଵିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ସା	ତେ	ତାଃ
ଦ୍ଵିତୀୟା	ତାମ୍	ତେ	ତାଃ
ତୃତୀୟା	ତୟା	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ତସ୍ୟୈ	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତାଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ତସ୍ୟାଃ	ତାଭ୍ୟାମ୍	ତାଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ତସ୍ୟାଃ	ତୟୋଃ	ତାସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ତସ୍ୟାମ୍	ତୟୋଃ	ତାସୁ

ତଦ୍ (କ୍ଳାବଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ତତ୍	ତେ	ତାନି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ତତ୍	ତେ	ତାନି

ତୃତୀୟାଠାରୁ ସପ୍ତମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରୂପ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ତଦ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

୩. ଯଦ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) ଯେ /ଯାହା

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଯଃ	ଯୌ	ଯେ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଯମ୍	ଯୌ	ଯାନ୍
ତୃତୀୟା	ଯେନ	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯୈଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଯସ୍ମୈ	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯେଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଯସ୍ମାତ୍	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯେଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଯସ୍ୟ	ଯୟୋଃ	ଯେଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଯସ୍ମିନ୍	ଯୟୋଃ	ଯେଷୁ

ଯଦ୍ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଯା	ଯେ	ଯାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଯାମ୍	ଯେ	ଯାଃ
ତୃତୀୟା	ଯୟା	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଯସୈ	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯାଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଯସ୍ୟାଃ	ଯାଭ୍ୟାମ୍	ଯାଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଯସ୍ୟାଃ	ଯୟୋଃ	ଯାସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଯସ୍ୟାମ୍	ଯୟୋଃ	ଯାସୁ

ଯଦ୍ (କ୍ଳାବଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଯତ୍	ଯେ	ଯାନି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଯତ୍	ଯେ	ଯାନି

ଯଦ୍ ଶବ୍ଦ କ୍ଳାବଲିଙ୍ଗରେ ତୃତୀୟାଠାରୁ ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିନି ବଚନରେ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଯଦ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପପରି ।

୪.କିମ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) କିଏ, କ'ଣ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	କଃ	କୌ	କେ
ଦ୍ୱିତୀୟା	କମ୍	କୌ	କାନ୍
ତୃତୀୟା	କେନ	କାଭ୍ୟାମ୍	କୈଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	କସ୍ମୈ	କାଭ୍ୟାମ୍	କେଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	କସ୍ମାତ୍	କାଭ୍ୟାମ୍	କେଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	କସ୍ୟ	କୟୋଃ	କେଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	କସ୍ମିନ୍	କୟୋଃ	କେଷୁ

କିମ୍ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	କା	କେ	କାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	କାମ୍	କେ	କାଃ
ତୃତୀୟା	କୟା	କାଭ୍ୟାମ୍	କାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	କସୈ	କାଭ୍ୟାମ୍	କାଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	କସ୍ୟାଃ	କାଭ୍ୟାମ୍	କାଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	କସ୍ୟାଃ	କୟୋଃ	କାସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	କସ୍ୟାମ୍	କୟୋଃ	କାସୁ

କମ୍ (କ୍ଳାବଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	କିମ୍	କେ	କାନି
ଦ୍ୱିତୀୟା	କିମ୍	କେ	କାନି

ଅବଶିଷ୍ଟ ରୂପ ପୁଂଲିଙ୍ଗ କିମ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ।

୫. ଇଦମ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) ଏହା, ଏହି

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଅୟମ୍	ଇମୌ	ଇମେ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଇମମ୍	ଇମୌ	ଇମାନ୍
ତୃତୀୟା	ଅନେନ	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଏଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଅସ୍ମୈ	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଏଭ୍ୟଃ

ପଞ୍ଚମୀ	ଅସ୍ମାତ୍	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଏଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଅସ୍ୟ	ଅନୟୋଃ	ଏଷାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଅସ୍ମିନ୍	ଅନୟୋଃ	ଏଷୁ

ଇଦମ୍ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଇୟମ୍	ଇମେ	ଇମାଃ
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଇମାମ୍	ଇମେ	ଇମାଃ
ତୃତୀୟା	ଅନୟା	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଆଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ଅସୌ	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଆଭ୍ୟଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ଅସ୍ୟାଃ	ଆଭ୍ୟାମ୍	ଆଭ୍ୟଃ
ଷଷ୍ଠୀ	ଅସ୍ୟାଃ	ଅନୟୋଃ	ଆସାମ୍
ସପ୍ତମୀ	ଅସ୍ୟାମ୍	ଅନୟୋଃ	ଆସୁ

ଇଦମ୍ (କ୍ଳାବଲିଙ୍ଗ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଇଦମ୍	ଇମେ	ଇମାନି
ଦ୍ୱିତୀୟା	ଇଦମ୍	ଇମେ	ଇମାନି

ଅବଶିଷ୍ଟ ରୂପ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଇଦମ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପରି ।

୬. ଅସ୍ମଦ୍ (ମୁଁ, ଆମେ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ଅହମ୍	ଆବାମ୍	ବୟମ୍
ଦ୍ୱିତୀୟା	ମାମ୍, ମା	ଆବାମ୍, ନୌ	ଅସ୍ମାନ୍, ନଃ
ତୃତୀୟା	ମୟା	ଆବାଭ୍ୟାମ୍	ଅସ୍ମାଭିଃ
ଚତୁର୍ଥୀ	ମହ୍ୟମ୍, ମେ	ଆବାଭ୍ୟାମ୍, ନୌ	ଅସ୍ମାଭ୍ୟାମ୍, ନଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ମତ୍	ଆବାଭ୍ୟାମ୍	ଅସ୍ମାତ୍
ଷଷ୍ଠୀ	ମମ, ମେ	ଆବୟୋଃ, ନୌ	ଅସ୍ମାକମ୍, ବଃ
ସପ୍ତମୀ	ମମି	ଆବୟୋଃ	ଅସ୍ମାସୁ

୭. ଯସ୍ମଦ୍ (ତୁ, ତୁମେ)

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ଦ୍ୱିବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ତ୍ୱମ୍	ୟୁବାମ୍	ୟୂୟମ୍
ଦ୍ୱିତୀୟା	ତ୍ୱାମ୍, ତ୍ୱା	ୟୁବାମ୍, ବାମ୍	ୟୁଷ୍ମାନ୍, ବଃ
ତୃତୀୟା	ତ୍ୱୟା	ୟୁବାଭ୍ୟାମ୍	ୟୁଷ୍ମାଭିଃ

ଚତୁର୍ଥୀ	ତୁଭ୍ୟମ୍, ତେ	ଯୁବାଭ୍ୟାମ୍, ବାମ୍	ଯୁଷ୍ମଭ୍ୟାମ୍, ବଃ
ପଞ୍ଚମୀ	ତ୍ବ	ଯୁବାଭ୍ୟାମ୍	ଯୁଷ୍ମତ୍
ଷଷ୍ଠୀ	ତବ, ତେ	ଯୁବୟୋଃ, ବାମ୍	ଯୁଷ୍ମାକମ୍, ବଃ
ସପ୍ତମୀ	ତ୍ବହି	ଯୁବୟୋଃ	ଯୁଷ୍ମାସୁ

ଯୁଷ୍ମଦ୍ ଓ ଅସ୍ମଦ୍ ଶବ୍ଦର ତିନିଲିଙ୍ଗରେ ସମାନରୂପ ହୁଏ ।

- (କ) ଦ୍ଵା, ତେ ପ୍ରଭୃତି ଏକାକ୍ଷର ବିକଳ ରୂପ ଗୁଡ଼ିକ ବାକ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ, (ଖ) ଶ୍ଳୋକପାଦର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ, (ଗ) ଚ-ବା-ଏବ ସହିତ ପ୍ରୟୋଗ କାଳରେ, (ଘ) ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନକୁ ବୁଝାଉଥିବା ଧାତୁ ଯୋଗରେ, (ଙ) ସଂବୋଧନ ପଦର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ସ୍ଥଳରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଭକ୍ତି ବଚନରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଦତ୍ତ ରୂପ ଗ୍ରହଣୀୟ ।

ଉଦାହରଣ :

(କ) ଅଶୁଦ୍ଧ-	ତେ ଗୃହଂ କୁତ୍ର ?	ଶୁଦ୍ଧ-	ତବ ଗୃହଂ କୁତ୍ର ?
ଅଶୁଦ୍ଧ-	ମେ ପୁସ୍ତକଂ ଦେହି ।	ଶୁଦ୍ଧ-	ମମ ପୁସ୍ତକଂ ଦେହି ।
(ଖ) ଅଶୁଦ୍ଧ-	ଦ୍ଵା ସ ରକ୍ଷତି ଯତ୍ନେନ ।	ଶୁଦ୍ଧ-	ଦ୍ଵାଂ ସ ରକ୍ଷତି ଯତ୍ନେନ ।
	ମା ସ ଦୈଷ୍ଟି ନିରନ୍ତରମ୍ ।		ମାଂ ସ ଦୈଷ୍ଟି ନିରନ୍ତରମ୍ ।
(ଗ) ଅଶୁଦ୍ଧ-	ଗୁରୁଃ କୃପୟା ଦ୍ଵା ମା ଚ ଉପଦିଶତି ।	ଶୁଦ୍ଧ-	ଦ୍ଵାଂ ମାଂ ଚ ଉପଦିଶତି ।
	ତେନୈବଂ କ୍ରିୟମାଣେ ବୋ ନଷ୍ଟ କା ହାନିଃ ?		ଯୁଷ୍ମାକମସ୍ମାକଂ ଚ କା ହାନିଃ ।
(ଘ) ଅଶୁଦ୍ଧ-	ରାମଃ ମନସା ଦ୍ଵା ପଶ୍ୟତି ।	ଶୁଦ୍ଧ-	ରାମଃ ମନସା ଦ୍ଵାଂ ପଶ୍ୟତି ।
(ଙ) ଅଶୁଦ୍ଧ-	ଦେବ ! ମା ରକ୍ଷ ।	ଶୁଦ୍ଧ-	ଦେବ ! ମାଂ ରକ୍ଷ ।

ଶ୍ଳୋକପ୍ରୟୋଗଃ । (ଅସ୍ମଦ୍, ଯୁଷ୍ମଦ୍, ତଦ୍, ଯଦ୍ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ସହିତ)

- (କ) ଯାଂ ଚିନ୍ତୟାମି ସତତଂ ମୟି ସା ବିରକ୍ତା ।
 ସାପ୍ୟନ୍ୟମିଚ୍ଛତି ଜନଂ ସଜନୋଽନ୍ୟସକ୍ତଃ ।
 ଅସ୍ମତ୍କୃତେ ଚ ପରିତୁଷ୍ଟ୍ୟତି କାଚିଦନ୍ୟା
 ଧୂକତାଂ ଚ ତଂ ଚ ମଦନଂ ଧୂରିମାଂ ଚ ମାଂ ଚ ॥ (ନୀତିଶତକମ୍)
- (ଖ) ଯୁୟଂ ବୟଂ ବୟଂ ଯୁୟମିତ୍ୟାସୀନ୍ ମତିରାବୟୋଃ ।
 କିଂ ଜାତମଧୁନା ଯେନ ଯୁୟଂ ଯୁୟଂ ବୟଂ ବୟମ୍ ॥ (ବୈରାଗ୍ୟଶତକମ୍)
- (ଗ) ସର୍ବସ୍ୟ ଚାହଂହୃଦି ସନ୍ନିବିଷ୍ଠଃ
 ମଉଃ ସ୍ମୃତିର୍ଜ୍ଞାନମପୋହନଂ ଚ । ଗୀତା-୧୫.୧୫

ବାକ୍ୟପ୍ରୟୋଗଃ ।

ପ୍ରଥମାବିଭକ୍ତି ଏକବଚନ-

- ତଦ୍- ସଃ ମମ ଭ୍ରାତା, ତତ୍ ମମ ପୁସ୍ତକମ୍, ସା ସମ ଭଗିନୀ ।
 ଯଦ୍- ଯଃ ବିଦ୍ୟାଳୟଂ ଗଚ୍ଛତି ସଃ ମେ ମିତ୍ରମ୍ ।
 ତବହସ୍ତେ ଯତ୍ ବିଦ୍ୟାତେ ତତ୍ ଚିତ୍ରମ୍ ।

ଯା ଗୃହେ ତିଷ୍ଠତି ସା ମମ ମାତା ।

କିମ୍- ତତ୍ର କଃ ଗଚ୍ଛତି ?
ବାଳକସ୍ୟ ମୁଖେ କିମ୍ ଅସ୍ତି ?
ସା ବାଳିକା କା ?

ଇଦମ୍- ଅୟଂ ବାଳକଃ ଚତୁରଃ ।
ଇଦଂ ଚିତ୍ରଂ ମନୋହରମ୍ ।
ଇୟଂ ଦେବୀ ସଦ୍‌ଗୁଣଯୁକ୍ତା ।

ଅସ୍ମଦ୍- ଅହଂ ଶିକ୍ଷକସ୍ୟ ଅଭିପ୍ରାୟଂ ଜାନାମି ।
ଯୁଷ୍ମଦ୍- ତ୍ଵଂ ଦେବାଳୟଂ ଗଚ୍ଛ ।

ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି ଦ୍ଵିବଚନ-

ତଦ୍- ତୌ ବାଳକୌ ଗଚ୍ଛତଃ ।
ତେ ପୁସ୍ତକେ ଗୃହେ ତିଷ୍ଠତଃ । (ସେହି ଦୁଇଟି)
ତେ ଲତେ ପୁଷ୍ପିତେ । (ସେହି ଦୁଇଟି)
ଯଦ୍- ତୌ ମମ ଭ୍ରାତରୌ ଯୌ ବିଦ୍ୟାଳୟଂ ଗଚ୍ଛତଃ ।
ତେ ଏବ ବାଳାୟ ରୋଡ୍‌ରେ ୟେ ଚିତ୍ରେ ସୁନ୍ଦରେ ସ୍ଵଃ । (ସେହି ଦୁଇଟି ପିଲାକୁ ଭଲ ଲାଗୁଛି)
ୟେ ବାଳିକେ ସଭାୟାଂ ନ ତିଷ୍ଠତଃ ତେ ନିନ୍ଦନୀୟେ ।
କିମ୍- ରାମେଶ ସହ କୌ ବନଂ ଗତୌ ?
କେ ତତ୍ର ତିଷ୍ଠନ୍ତି ?
କେ ବାଳିକେ ତତ୍ର ଗତେ ? (କେଉଁ ଦୁଇଟି ଝିଅ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ)
ଇଦମ୍- ଇମୌ ବାଳକୌ ନେତାରୌ ଭବିଷ୍ୟତଃ ।
ଇମେ ଫଳେ ମଧୁରେ ସ୍ଵଃ ।
ଇମେ ମାଳେ ରାମାୟାଃ । (ଏହି ଦୁଇଟି ମାଳା ରାମାର)
ଅସ୍ମଦ୍- ଆବାମ୍ ଅତ୍ର ଆଗମିଷ୍ୟାବଃ ।
ଯୁଷ୍ମଦ୍- ୟୁବାଂ କିଂ ପଠଥଃ ?

ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି ବହୁବଚନ-

ତଦ୍- ତେ ମୋହନସ୍ୟ ପୁତ୍ରାଃ ସନ୍ତି ।
ତାନି ମାଧବସ୍ୟ ପୁସ୍ତକାନି ସନ୍ତି ।
ତାଃ ସ୍ତ୍ରୀଃ ନଦୀଂ ଗଚ୍ଛନ୍ତି ।
ଯଦ୍- ୟେ ପରିଶ୍ରମଂ କୁର୍ବନ୍ତି ତେ ସଫଳାଃ ଭବନ୍ତି ।
ୟାନି ପୁସ୍ତକାନି ପାଠାଗାରେ ସନ୍ତି ତାନି ନୂତନାନି ।

ଯା ନଦ୍ୟଃ ସୁନାବ୍ୟାଃ ତାଃ ପୂଜ୍ୟାଃ ।

କିମ୍, ଇଦମ୍- ଇମେ ସର୍ବେ କେ ସନ୍ତି ?

ଇମାନି ସର୍ବାଣି କାନି ?

ଇମାଃ ସର୍ବାଃ କାଃ ?

ଅସ୍ମଦ୍- ବୟଂ ଦ୍ଵାଂ ସାଦରଂ ନମାମଃ ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- ୟମ୍ ଭାରତବର୍ଷସ୍ୟ ସେବାଂ କୁରୁତ ।

ଦ୍ଵିତୀୟା ବିଭକ୍ତି -

ତଦ୍- ସଃ ତଂ ବାଳକଂ କଥଂ ନ ଜାନାତି ?

ଦ୍ଵଂ ତତ୍ ପତ୍ରମ୍ ଆନୟ ।

ତାଂ ଲତାଂ ଛାଗଃ ଖାଦତି ।

ଯଦ୍- ୟଂ ପୂଜ୍ୟସି ତଂ ଜାନାସି କିମ୍ ?

ଯତ୍ କିଂଚିତ୍ ଧନଂ ଦେହି ।

ଯାଂ ବାଳିକାଂ ପଶ୍ୟସି ସା ରାମସ୍ୟ ଭଗିନୀ ।

କିମ୍- କଂ ବାଳକମ୍ ଆହ୍ଵୟସି ?

କଂ ଫଳମ୍ ଇଚ୍ଛସି ?

କାଂ ଦେବାଂ ପୂଜୟସି ?

ଇଦମ୍- ଇମଂ ବାଳକଂ ନ ବଦ ।

ଇଦଂ ଫଳମ୍ ଆନୟ ।

ଇମାଂ ନାରୀଂ ପୂଜ ।

ଅସ୍ମଦ୍- ସଃ ମାଂ ନୟତି ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- ଅହଂ ତ୍ଵାଂ ପୂଜାମି ।

ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତି -

ତଦ୍- ସଃ ତେନ ସହ ବସତି ।

ତେନ ପାତ୍ରେଣ ସହ ଇଦଂ ପାତ୍ରମପି ଧାରୟ ।

ଅହଂ ତୟା ସହ ଉପବନଂ ଗମିଷ୍ୟାମି ।

ଯଦ୍- ଯେନ ପୁତ୍ରେଣ ସୁଖଂ ନାସ୍ତି ତେନ କୋ ଲାଭଃ ?

ଯେନ ଜ୍ଞାନେନ ମୁକ୍ତିର୍ନାସ୍ତି ତତ୍ କିଂ ଜ୍ଞାନମ୍ ।

ପଦ ବିନ୍ୟାସମାତ୍ରେଣ ୟୟା ନାପହୃତଂ ମନଃ ।

ତୟା କବିତୟା କିଂ ବା ତୟା ବନିତୟାଃପବା ॥

କିମ୍- କେନ ଇଦଂ ପତ୍ରଂ ଲିଖିତମ୍ ।

କେନ କାରଣେନ ଡଂ ଗୃହେ ନ ତିଷ୍ଠସି ?

କୟା ଭାଷୟା ଡଂ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର କରୋଷି ?

ଇଦମ୍- ଅନେନ ବାଳକେନ ସହ ମିତ୍ରତାଂ କୁରୁ ।

ଅନେନ ମିତ୍ରେଣ ସହ ବାର୍ତ୍ତାଳାପଂ କୁରୁ ।

ଅନୟା ରଚନୟା କିଂ ପ୍ରୟୋଜନମ୍ ?

ଅସ୍ମଦ୍- ମୟା କଥିତମ୍ ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- ତ୍ୱୟା ହସିତମ୍ ।

ଚତୁର୍ଥୀ ବିଭକ୍ତି -

ତଦ୍- ତସ୍ମୈ ଶ୍ରୀଗୁରବେ ନମଃ ।

ତସ୍ମୈ କୁଣ୍ଡଳାୟ ସୁବର୍ଣ୍ଣମ୍ ଆନୟ ।

ତସ୍ୟୈ ଦେବେୈ ନିବେଦୟାମି ।

ଯଦ୍, କିମ୍- ଯସ୍ମୈ କସ୍ମୈଚିଦ୍ ଦାତୁମିଚ୍ଛାମି ।

ଯସ୍ୟୈ କସ୍ୟୈଚିଦ୍ ଲେଖୁମିଚ୍ଛାମି ।

କିମ୍- କସ୍ମୈ ଦେବାୟ ହବିଷା ବିଧେମ ।

କସ୍ୟୈ ମୋଦକଂ ରୋଚତେ ?

ଇଦମ୍- ଅସ୍ମୈ କିଂ ରୋଚତେ ?

ଅସ୍ୟୈ ଅହଂ ଧନାନି ଦାସ୍ୟାମି ।

ଅସ୍ମଦ୍- ମହ୍ୟଂ ପୁସ୍ତକଂ ଦେହି ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- ତୁଭ୍ୟଂ ମୋଦକମ୍ ଆନୟାମି ।

ପଞ୍ଚମୀ ବିଭକ୍ତି -

ତଦ୍- ତସ୍ମାତ୍ ଡଂ ମହ୍ୟଂ କୁପ୍ୟସି ।

ତସ୍ୟାଃ ବିନା ମମ ଜୀବନଂ ଦୁଃଖଦମ୍ ।

ଯଦ୍- ଯସ୍ମାତ୍ ହେତୋଃ ସଃ ନାରାଜଞ୍ଜି ତଦହଂ ଜାନାମି ।

ଯସ୍ୟାଃ ରତେ ଡଂ ଚିନ୍ତାକୁଳଃ ଆସୀତ୍ ସା ଭୁବନେଶ୍ୱରେ ବର୍ତ୍ତତେ ।

କିମ୍- ଡଂ କସ୍ମାତ୍ କାରଣାତ୍ ଦୂରଦର୍ଶନଯନ୍ତ୍ରଂ ନ କ୍ରୀଣାସି ?

କସ୍ୟାଃ ନଦ୍ୟାଃ ଡଂ ଜଳମ୍ ଆନୟସି ?

ଇଦମ୍- ଅସ୍ମାତ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟାତ୍ ବହିଃ ବାଳକାଃ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ।

ଅସ୍ୟାଃ ଡଂ ପୁସ୍ତକଂ ନୟ ।

ଅସ୍ମଦ୍- ମତ୍ ଦୂରଂ ତିଷ୍ଠ ।

ଯୁଷ୍ମଦ୍- ତ୍ୱତ୍ ତୁ ମମ ସେବକଃ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତରଃ ।

ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତି -

- ତଦ୍- ସଃ ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଃ ଅସ୍ତି ।
ତସ୍ୟ ମିତ୍ରସ୍ୟ ଦଶନଂ ସୁନ୍ଦରମ୍ ।
ତସ୍ୟାଃ ଜନନୀଃ ପୁତ୍ରଃ ଦେଶଭକ୍ତଃ ।
- ଯଦ୍- ଯସ୍ୟ ପରିଶ୍ରମଃ ତସ୍ୟ ସୁଖମ୍ ।
ଯସ୍ୟାଃ ସମୀପେ ବିଦ୍ୟା ଅସ୍ତି ସା ଧନୀ ।
- କିମ୍- କସ୍ୟ ଗୃହେ ଚୈରଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ?
କସ୍ୟାଃ ନଦ୍ୟାଃ ଜଳଂ ପବିତ୍ରମ୍ ?
- ଇଦମ୍- ଅସ୍ୟ ଜ୍ଞାନଂ ମୋକ୍ଷପ୍ରଦମ୍ ଅସ୍ତି ।
ଅସ୍ୟାଃ ହୃଦୟଂ ନିର୍ମଳଂ ବର୍ତ୍ତତେ ।
- ଅସ୍ମଦ୍- ମମ ମାତା ଗୃହିଣୀ ଅସ୍ତି ।
- ଯୁଷ୍ମଦ୍- ତବ ପିତା ମାଂ ଜାନାତି ।

ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି -

- ତଦ୍- ତସ୍ମିନ୍ ତସ୍ୟାଂ ବା ନ କୋଽପି ବିଶ୍ୱସିତି ।
- ଯଦ୍- ଯସ୍ମିନ୍ ଯସ୍ୟାଂ ବା ତସ୍ୟ ଅତଳା ଭକ୍ତିଃ ସଃ ସା ବା ଅତ୍ର ବିଦ୍ୟତେ ।
- କିମ୍- କସ୍ମିନ୍ କସ୍ୟାଂ ବା ତବ ମନଃ ରମତେ ।
- ଇଦମ୍- ଅସ୍ମିନ୍ ଅସ୍ୟାଂ ବା ମମ ମନଃ ରମତେ ।
- ଅସ୍ମଦ୍, ଯୁଷ୍ମଦ୍- ଶିକ୍ଷକଃ ମୟି ଭୂୟି ବା ଅନୁରାଗଂ ସୂଚୟତି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

(୧) ତଦ୍ ଶବ୍ଦରୂପେଃ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

- (କ) ଯଃ ଜନକପୁରାମ୍ ଆଗତଃ _____ ଏବ ରାମଃ ।
- (ଖ) ଯଂ ଯଂ ପଶ୍ୟସି _____ ଦୀନଂ ବଚଃ ମା କଥୟ ।
- (ଗ) ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ _____ ପଦ୍ମଃ ।
- (ଘ) ଯସ୍ମୈ ଦ୍ଵଂ ଯଚ୍ଛସି _____ ଏବ ଶତ୍ରୁଃ ଭବିଷ୍ୟତି ।
- (ଙ) ଯସ୍ମାତ୍ ପଠସି _____ ସମ୍ମାନଂ କୁରୁ ।
- (ଚ) ଯସ୍ମିନ୍ ଫଳକେ ଦ୍ଵଂ ଲିଖସି _____ ଶ୍ୟାମପଟଃ ଅସ୍ତି ।

(୨) ଏକବଚନାନ୍ତାନାଂ ପୁରତଃ ବହୁବଚନାନ୍ତପଦାନି ଲିଖତ ।

ଭବାହରଣମ୍- ଯଃ/ ସଃ ଯେ/ ତେ ।

- (କ) ଯା / ସା / _____

- (ଖ) ଯତ୍ / ତତ୍ _____
 (ଗ) ଯମ୍ / ତମ୍ _____
 (ଘ) ଯେନ / ତେନ _____
 (ଙ) ଯସ୍ମୈ / ତସ୍ମୈ _____
 (ଚ) ଯସ୍ମାତ୍ / ତସ୍ମାତ୍ _____
 (ଛ) ଯସ୍ୟ / ତସ୍ୟ _____
 (ଜ) ଯସ୍ମିନ୍ / ତସ୍ମିନ୍ _____

(୩) ଉଦାହରଣାନୁସାରଂ ପ୍ରଶ୍ନବାଚକସର୍ବନାମପଦାନାଂ ପୁରତଃ ତତ୍ ଶବ୍ଦରୂପାଣି ଲିଖତ ।

ଉଦାହରଣମ୍- କଃ/ କା / କିମ୍ ସଃ / ସା / ତତ୍ ।

- (କ) କମ୍ / କାମ୍ / କିମ୍ _____
 (ଖ) କେନ / କୟା / କେନ _____
 (ଗ) କସ୍ମୈ / କସ୍ୟୈ / କସ୍ମୈ _____
 (ଘ) କସ୍ମାତ୍ / କସ୍ୟାଃ / କସ୍ମାତ୍ _____
 (ଙ) କସ୍ୟ / କସ୍ୟାଃ / କସ୍ୟ _____
 (ଚ) କସ୍ମିନ୍ / କସ୍ୟାମ୍ / କସ୍ମିନ୍ _____

(୪) କୋଷକମଧାତ୍ ସମୁଚିତପଦଂ ନିରୂପ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

- (କ) _____ ସଦାଚାରୀ, _____ ଏବ ସୁଖୀ । (ସଃ/ ଯଃ)
 (ଖ) _____ ଅର୍ଥକରୀ, _____ ଏବ ପଠନୀୟା । (ଯା/ ସା)
 (ଗ) _____ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରଦମ୍, _____ ଗ୍ରାହ୍ୟମ୍ । (ଯତ୍/ ତତ୍)
 (ଘ) _____ ପ୍ରଜ୍ଞା ନାସ୍ତି, ଶାସ୍ତ୍ରଂ _____ କରୋତି କିମ୍ ? (ଯସ୍ୟ/ ତସ୍ୟ)
 (ଙ) ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ _____ ଆଚରତି, ଇତରଃ ଜନଃ _____ ଏବ କରୋତି । (ତତ୍/ ତତ୍/ ଯତ୍/ ଯତ୍)
 (ଚ) _____ ଦେଶେ ନାର୍ଯ୍ୟ ପୂଜ୍ୟନ୍ତେ, _____ ଦେବା ରମନ୍ତେ । (ଯସ୍ମିନ୍/ ତସ୍ମିନ୍)
 (ଛ) _____ ବିଦ୍ୟା ନାସ୍ତି, _____ ଭୁବି ଭାରଭୂତାଃ ସନ୍ତି । (ଯେଷାମ୍/ ତେ)
 (ଜ) _____ କୀଦୃଶଃ ପିତା, _____ ବାଳଃ ନ ପାଠିତଃ ? (ଯେନ/ ସଃ)
 (ଝ) _____ ନରାଃ ଧନ୍ୟାଃ, _____ ଶରୀରାଣି ଦେଶହିତାୟ ସମର୍ପିତାନି । (ଯେଷାମ୍/ ତେ)
 (ଞ) _____ ଜଳମ୍ ଏବ ବହୁମୂଲ୍ୟମ୍, _____ ମରୁଭୂମ୍ୟାଂ ଲଭ୍ୟତେ । (ଯତ୍/ ତତ୍)

(୫) କୋଷକାତ୍ କିଂ ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଯଥାର୍ଥରୂପଂ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନେ ଲିଖତ ।

- (କ) _____ ନଦୀ ନଦୀତମା ମନ୍ୟତେ ? (କଃ, କା, କାମ୍)
 (ଖ) _____ ଶ୍ରାବ୍ଧଃ ନିଦ୍ରାମ୍ ଇଚ୍ଛତି ? (କଃ, କା, କିମ୍)

- (ଗ) _____ ଭାବନୟା ଡ଼଼ ମାଂ ପଶ୍ୟସି ? (କୟା, କେନ, କସ୍ୟ)
 (ଘ) ଦଶରଥଃ _____ ଅଧିକଃ ପ୍ରିୟଃ ଆସାତ୍ ? (କସ୍ୟ, କସ୍ୟାଃ, କୟା)
 (ଙ) _____ ନଗର୍ଯ୍ୟାଂ ତବ ନିବାସଃ ? (କସ୍ମିନ୍, କସ୍ୟାମ୍, କସ୍ମୈ)
 (ଚ) ସା _____ ପ୍ରଥମା ଭବତି ? (କେଷୁ, କାସୁ, କେନ)

(୬) କୋଷକାତ୍ ସମୁଚିତପଦଚୟନଂ କୃତ୍ୱା ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ । (ଇଦମ୍ ଶବ୍ଦସ୍ୟ)

- (କ) _____ ଦେବଦତ୍ତଃ । (ଇୟମ୍/ ଅୟମ୍)
 (ଖ) _____ ଭ୍ରାତା ସୋମଦତ୍ତଃ । (ଅସ୍ୟ/ ଅସ୍ମିନ୍)
 (ଗ) _____ ନଗରେ ଚୈରଃ ନାସ୍ତି । (ଅସ୍ମିନ୍/ ଅସ୍ୟ)
 (ଘ) _____ ବାଳିକାୟାଃ ନାମ ବିଜୟା । (ଅସ୍ୟ/ ଅସ୍ୟାଃ)
 (ଙ) _____ କମଳାନି ତଡ଼ାଗେଷୁ ବିକସନ୍ତି । (ଇମେ/ ଇମାନି)
 (ଚ) _____ ସ୍ତ୍ରୀୟଃ ପତିବ୍ରତାଃ । (ଇମେ/ ଇମାଃ)

(୭) ଯୁଷ୍ମଦ୍ ଶବ୍ଦରୂପେଃ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନାନି ପୂରୟତ ।

- (କ) ମମ ହସ୍ତେ ଲେଖନୀ ଅସ୍ତି, _____ ହସ୍ତେ କିମ୍ ଅସ୍ତି ?
 (ଖ) ମୟା ପ୍ରଶଂସା ପ୍ରାପ୍ତା, _____ କିଂ ପ୍ରାପ୍ତମ୍ ?
 (ଗ) ମହ୍ୟଂ ଦଧି ରୋଚତେ, _____ କିଂ ରୋଚତେ ?
 (ଘ) ମୟି ଛାତ୍ରାଃ ଅନୁରକ୍ତାଃ, _____ କେ ଅନୁରକ୍ତାଃ ?
 (ଙ) ଡ଼଼ ମାଂ ସ୍ମରସି, ଅହମପି _____ ସ୍ମରାମି ଇତି ସତ୍ୟମ୍ ।

ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ :

ଏକ (ନିତ୍ୟ ଏକବଚନାନ୍ତ) ପୁଂଲିଙ୍ଗରେ ସର୍ବଶବ୍ଦ, ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରେ ସର୍ବାଶବ୍ଦ ଓ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗରେ ସର୍ବଶବ୍ଦର ଏକବଚନର ରୂପପରି ଏହାର ରୂପ । ସଂଖ୍ୟାଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ଏକ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱିବଚନାନ୍ତ ଓ ବହୁବଚନାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ଯଥା- ଏକୌ = ଅନେନା, ଏକେଷାମ୍ = ପ୍ରଧାନାନାମ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏକୋଽନ୍ୟାର୍ଥେ ପ୍ରଧାନେ ଚ ପ୍ରଥମେ କେବଳେ ତଥା ।

ସାଧାରଣସମାନେଽକ୍ଷେ ସଂଖ୍ୟାୟାଂ ଚ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟତେ ॥

ଦ୍ୱି (ନିତ୍ୟ ଦ୍ୱିବଚନାନ୍ତ), ତ୍ରିଠାରୁ ଅଷ୍ଟାଦଶନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିତ୍ୟ ବହୁବଚନାନ୍ତ । ଉନବିଂଶତି ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ ସର୍ବଦା ଏକବଚନାନ୍ତ କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କର ବିଶେଷ୍ୟ ବହୁବଚନାନ୍ତ ହୁଏ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଇକାରାନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକର ମତି ଓ ଡ଼଼ କାରାନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକର ଭୂତୃତ୍ ଶବ୍ଦପରି ଏବଂ ଅକାରାନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକର ଫଳ ଶବ୍ଦ ପରି ରୂପ ହୁଏ ।

ମୂଳଶବ୍ଦ	ପୁଂଲିଙ୍ଗ	କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ
ଏକ	ଏକଃ	ଏକମ୍	ଏକା
ଦ୍ୱି	ଦ୍ୱୌ	ଦ୍ୱେ	ଦ୍ୱେ
ତ୍ରି	ତ୍ରୟଃ	ତ୍ରୀଣି	ତିସ୍ରଃ

	ଚତୁର	ଚତୁରଃ	ଚତୁରି	ଚତସ୍ରଃ
	ପଞ୍ଚନ୍	ପଞ୍ଚ	ପଞ୍ଚ	ପଞ୍ଚ
	ଷଷ୍	ଷଟ୍	ଷଟ୍	ଷଟ୍
ବିଭକ୍ତିଃ	ପୁଂଲିଙ୍ଗ	ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ	
ପ୍ରଥମା	ଏକଃ, ଦ୍ଵୌ, ତ୍ରୟଃ, ଚତୁରଃ, ପଞ୍ଚ	ଏକମ୍, ଦ୍ଵେ, ତ୍ରାଣି, ଚତୁରି, ପଞ୍ଚ	ଏକା, ଦ୍ଵେ, ତିସ୍ରଃ, ଚତସ୍ରଃ, ପଞ୍ଚ	
ଦ୍ଵିତୀୟା	ଏକମ୍, ଦ୍ଵୌ, ତ୍ରାନ, ଚତୁରଃ, ପଞ୍ଚ	ଏକମ୍, ଦ୍ଵେ, ତ୍ରାଣି, ଚତୁରି, ପଞ୍ଚ	ଏକା, ଦ୍ଵେ, ତିସ୍ରଃ, ଚତସ୍ରଃ, ପଞ୍ଚ	
ତୃତୀୟା	ଏକେନ, ଦ୍ଵାଭ୍ୟାମ୍, ତ୍ରିଭିଃ, ଚତୁର୍ଭିଃ, ପଞ୍ଚଭିଃ	(ତୃତୀୟାଠାରୁ ସପ୍ତମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରୂପ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ରୂପ ସହିତ ସମାନ)	ଏକୟା, ଦ୍ଵାଭ୍ୟାମ୍, ତିସ୍ତ୍ରିଭିଃ, ଚତସ୍ତ୍ରିଭିଃ, ପଞ୍ଚଭିଃ	
ଚତୁର୍ଥୀ	ଏକସ୍ମୈ, ଦ୍ଵାଭ୍ୟାମ୍, ତ୍ରିଭ୍ୟଃ, ଚତୁର୍ଭ୍ୟଃ, ପଞ୍ଚଭ୍ୟଃ		ଏକସ୍ମୈ, ଦ୍ଵାଭ୍ୟାମ୍, ତିସ୍ତ୍ରିଭ୍ୟଃ, ଚତସ୍ତ୍ରିଭ୍ୟଃ, ପଞ୍ଚଭ୍ୟଃ	
ପଞ୍ଚମୀ	ଏକସ୍ମାତ୍, ଦ୍ଵାଭ୍ୟାମ୍, ତ୍ରିଭ୍ୟଃ, ଚତୁର୍ଭ୍ୟଃ, ପଞ୍ଚଭ୍ୟଃ		ଏକସ୍ୟାଃ, ଦ୍ଵାଭ୍ୟାମ୍, ତିସ୍ତ୍ରିଭ୍ୟଃ, ଚତସ୍ତ୍ରିଭ୍ୟଃ, ପଞ୍ଚଭ୍ୟଃ	
ଷଷ୍ଠୀ	ଏକସ୍ୟ, ଦ୍ଵୟୋଃ, ତ୍ରୟାଶାମ୍, ଚତୁର୍ଣ୍ଣାମ୍, ପଞ୍ଚାନାମ୍		ଏକସ୍ୟାଃ, ଦ୍ଵୟୋଃ, ତିସ୍ତ୍ରୀଣାମ୍, ଚତସ୍ତ୍ରୀଣାମ୍, ପଞ୍ଚାନାମ୍	
ସପ୍ତମୀ	ଏକସ୍ମିନ୍, ଦ୍ଵୟୋଃ, ତ୍ରିଷ୍ଟୁ, ଚତୁର୍ଣ୍ଣୁ, ପଞ୍ଚସ୍ତୁ		ଏକସ୍ୟାମ୍, ଦ୍ଵୟୋଃ, ତିସ୍ତସ୍ତୁ, ଚତସ୍ତସ୍ତୁ, ପଞ୍ଚସ୍ତୁ	

ଷଷ୍ଠ ଓ ଅଷ୍ଟମ୍ ଶବ୍ଦର ତିନି ଲିଙ୍ଗରେ ପ୍ରଥମା ଠାରୁ ସମ୍ବୋଧନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଥାକ୍ରମେ ଏହିପରି ରୂପ ହୁଏ । ଷଷ୍ଠ- ଷଟ୍, ଷଟ୍, ଷଡ୍ଭିଃ, ଷଡ୍ଭ୍ୟଃ, ଷଡ୍ଭ୍ୟଃ, ଷଷ୍ଟାମ୍, ଷଟ୍ସୁ, ଷଟ୍ । ଅଷ୍ଟମ୍- ଅଷ୍ଟ / ଅଷ୍ଟୌ, ଅଷ୍ଟ / ଅଷ୍ଟୌ, ଅଷ୍ଟଭିଃ / ଅଷ୍ଟଭିଃ, ଅଷ୍ଟଭ୍ୟଃ / ଅଷ୍ଟଭ୍ୟଃ, ଅଷ୍ଟଭ୍ୟଃ / ଅଷ୍ଟଭ୍ୟଃ, ଅଷ୍ଟାନାମ୍, ଅଷ୍ଟସ୍ତୁ / ଅଷ୍ଟସ୍ତୁ, ଅଷ୍ଟ / ଅଷ୍ଟୌ ।

ଏକଠାରୁ ଅଷ୍ଟାଦଶମ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ବିଶେଷଣ ହୋଇ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଅନ୍ତି । ଯଥା- ଏକଃ ନରଃ, ଏକା ନାରୀ, ଏକଂ ଫଳମ୍, ଦ୍ଵୌ ନରୌ, ଦ୍ଵେ ନାର୍ଯ୍ୟୌ, ଦ୍ଵେ ଫଳେ ଲତ୍ୟାଦି । ସପ୍ତମ୍, ନବମ୍, ଦଶମ୍, ଏକାଦଶମ୍, ଦ୍ଵାଦଶମ୍, ତ୍ରୟୋଦଶମ୍, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶମ୍, ପଞ୍ଚଦଶମ୍, ଷୋଡ଼ଶମ୍, ସପ୍ତଦଶମ୍ ଓ ଅଷ୍ଟାଦଶମ୍ ଶବ୍ଦର ରୂପ ପଞ୍ଚମ୍ ଶବ୍ଦରୂପପରି ।

ପୁରଣବାଚକ ଶବ୍ଦ

ପୁଂଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ	କ୍ଳାବଲିଙ୍ଗ
ପ୍ରଥମଃ	ପ୍ରଥମା	ପ୍ରଥମମ୍
ଦ୍ଵିତୀୟଃ	ଦ୍ଵିତୀୟା	ଦ୍ଵିତୀୟମ୍
ତୃତୀୟଃ	ତୃତୀୟା	ତୃତୀୟମ୍
ଚତୁର୍ଥଃ	ଚତୁର୍ଥୀ	ଚତୁର୍ଥମ୍
ପଞ୍ଚମଃ	ପଞ୍ଚମୀ	ପଞ୍ଚମମ୍
ଷଷ୍ଠଃ	ଷଷ୍ଠୀ	ଷଷ୍ଠମ୍
ସପ୍ତମଃ	ସପ୍ତମୀ	ସପ୍ତମମ୍
ଅଷ୍ଟମଃ	ଅଷ୍ଟମୀ	ଅଷ୍ଟମମ୍

ନବମଃ	ନବମୀ	ନବମମ୍
ଦଶମଃ	ଦଶମୀ	ଦଶମମ୍
ଏକାଦଶଃ	ଏକାଦଶୀ	ଏକାଦଶମ୍

ଋନବିଂଶତିଠାରୁ ପଞ୍ଚାଶତ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ (ପ୍ରାତିପଦିକ)

୧୯- ଋନବିଂଶତି, ଏକୋନବିଂଶତି, ନବଦଶନ୍, ୨୦- ବିଂଶତି, ୨୧- ଏକବିଂଶତି, ୨୨- ଦ୍ଵାବିଂଶତି, ୨୩- ତ୍ରୟୋବିଂଶତି, ୨୪- ଚତୁର୍ବିଂଶତି, ୨୫- ପଞ୍ଚବିଂଶତି, ୨୬- ଷଡ୍‌ବିଂଶତି, ୨୭- ସପ୍ତବିଂଶତି, ୨୮- ଅଷ୍ଟବିଂଶତି, ୨୯- ନବବିଂଶତି, ଏକୋନବିଂଶତି, ଋନବିଂଶତି, ୩୦- ତ୍ରିଂଶତି, ୩୧- ଏକତ୍ରିଂଶତି, ୩୨- ଦ୍ଵାତ୍ରିଂଶତି, ୩୩- ତ୍ରୟତ୍ରିଂଶତି, ୩୪- ଚତୁତ୍ରିଂଶତି, ୩୫- ପଞ୍ଚତ୍ରିଂଶତି, ୩୬- ଷଡ୍‌ତ୍ରିଂଶତି, ୩୭- ସପ୍ତତ୍ରିଂଶତି, ୩୮- ଅଷ୍ଟତ୍ରିଂଶତି, ୩୯- ନବତ୍ରିଂଶତି, ଏକୋନବିଂଶତି, ଋନବିଂଶତି, ୪୦- ଚତ୍ଵାରିଂଶତି, ୪୧- ଏକଚତ୍ଵାରିଂଶତି, ୪୨- ଦ୍ଵିଚତ୍ଵାରିଂଶତି, ୪୩- ତ୍ରୟଚତ୍ଵାରିଂଶତି, ୪୪- ଚତୁଷ୍ଚତ୍ଵାରିଂଶତି, ୪୫- ପଞ୍ଚଚତ୍ଵାରିଂଶତି, ୪୬- ଷଷ୍ଠଚତ୍ଵାରିଂଶତି, ୪୭- ସପ୍ତଚତ୍ଵାରିଂଶତି, ୪୮- ଅଷ୍ଟଚତ୍ଵାରିଂଶତି, ୪୯- ନବଚତ୍ଵାରିଂଶତି, ଏକୋନବିଂଶତି, ୫୦- ପଞ୍ଚାଶତି, ୬୦- ଷଷ୍ଠି, ୭୦- ସପ୍ତତି, ୮୦- ଅଶୀତି, ୯୦- ନବତି, ୧୦୦- ଶତମ୍ ।

୧୦୦ରୁ ୨୦୦ ବା ୩୦୦ରୁ ୪୦୦ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ସଂସ୍କୃତରେ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅଧିକ ବା ଉତ୍ତର ଶବ୍ଦ ଲଗାଇ କରାଯାଏ । ଯଥା-

୧୦୧- ଏକୋତ୍ତରଶତମ୍ ବା ଏକାଧିକଶତମ୍ ।

୧୮୯୨- ଦ୍ଵିନବତ୍ୟଧିକାଷ୍ଟଶତାଧିକସହସ୍ରମ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ବିଶେଷଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଏକବଚନାନ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ବିଶେଷ୍ୟ ବହୁବଚନାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଯଥା-

ବିଂଶତିଃ ବାଳକାଃ ।

ତ୍ରିଂଶତ୍ ପଳାନି ।

ଶତମ୍ ଅଶ୍ଵାଃ ।

ଦୁଇଗୁଣ ବା ବହୁଗୁଣ ବୁଝାଇଲେ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ ଦ୍ଵିବଚନାନ୍ତ ବା ବହୁବଚନାନ୍ତ ହୁଏ । ଯଥା-

ଦ୍ଵେବିଂଶତୀ, ତିସ୍ରଃ ବିଂଶତୟଃ, ଦ୍ଵେ ଶତେ,

ଚତ୍ଵାରିଶତାନି, ପଞ୍ଚ ସହସ୍ରାଣି ଇତ୍ୟାଦି ।

ଅଭ୍ୟାସଃ

୧। କୋଷକମଧ୍ୟାର୍ଥ ଉପଯୁକ୍ତପଦଂ ନିରୂପ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

(କ) ଗୃହେ _____ ବାଲିକେ ପଠତଃ । (ଦ୍ଵୈ / ଦ୍ଵେ)

(ଖ) ଅତ୍ର _____ ଲେଖନେଽଂ ସ୍ତଃ । (ଦ୍ଵୈ / ଦ୍ଵେ)

(ଗ) ବୃକ୍ଷେ _____ ବାନରୌ ତିଷ୍ଠତଃ । (ଦ୍ଵୈ / ଦ୍ଵେ)

(ଘ) _____ ବାଳକାଃ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି । (ତ୍ରୟଃ / ତ୍ରୀଣି)

- (ଡ) _____ ନଦୀଃ ବହନ୍ତି । (ଚତୁର୍ଥା / ଚତୁର୍ଥା)
 (ଚ) ମମ _____ ମିତ୍ରାଣି ଗଚ୍ଛନ୍ତି । (ତିସ୍ରଃ / ତ୍ରାଣି)

୨। କୋଷକମଧାତୁ ଶୁଦ୍ଧପଦଂ ନିର୍ବାଚୟତ ।

- (କ) ତତ୍ତ୍ୱ _____ ମୁନୟଃ ବସନ୍ତି । (ଚତୁର୍ଥା, ଚତୁର୍ଥା)
 (ଖ) ତତ୍ତ୍ୱ _____ ଲତାଃ ବିଳସନ୍ତି । (ପଞ୍ଚ / ପଞ୍ଚାଃ)
 (ଗ) ତତ୍ତ୍ୱ _____ ଫଳାନି ସନ୍ତି । (ପଞ୍ଚ / ପଞ୍ଚାନି)

୩। ଅଧୋଲିଖିତବାକ୍ୟାନି ସଂଶୋଧୟତ ।

- (କ) ଅହମ୍ ଏକଂ କନ୍ୟାଂ ପଶ୍ୟାମି ।
 (ଖ) ଦଶରଥସ୍ୟ ଚତୁର୍ଥା ପୁତ୍ରାଃ ଆସନ୍ ।
 (ଗ) ଆମ୍ଭମ୍, ବିଲ୍ୱମ୍, ନାରିକେଳମ୍ ଇତି ତିସ୍ରଃ ଫଳାନି ।

୪। ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ ।

- (କ) ଦିବସେ _____ ସନ୍ଧ୍ୟା ଉଦୟଃ, ପ୍ରାତଃ ସାୟଂ ଚ । (ଦ୍ୱି)
 (ଖ) ଏକସ୍ମିନ୍ ହସ୍ତେ _____ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠଃ ଉଦତି । (ଏକ)
 (ଗ) କାଳିଦାସସ୍ୟ _____ ମହାକାବ୍ୟେ ସ୍ତଃ । (ଦ୍ୱି)
 (ଘ) କାଳିଦାସସ୍ୟ _____ ନାଟକାନି ସନ୍ତି । (ତ୍ରି)
 (ଙ) ବେଦାଃ _____ ସନ୍ତି । (ଚତୁର୍ଥା)
 (ଚ) ମାସେ _____ ପକ୍ଷୀ ଉଦୟଃ, ଶୁକ୍ଳଃ କୃଷ୍ଣଃ ଚ । (ଦ୍ୱି)
 (ଛ) ହସ୍ତେ _____ ଅଙ୍ଗୁଳଃ ସନ୍ତି । (ପଞ୍ଚମ)
 (ଜ) ବର୍ତ୍ତମାନ-ଭୂତ-ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଇତି _____ କାଳାଃ । (ତ୍ରି)
 (ଝ) ଏକବଚନମ୍-ଦ୍ୱିବଚନମ୍-ବହୁବଚନମ୍ ଇତି _____ ବଚନାନି ସନ୍ତି । (ତ୍ରି)
 (ଞ) ପ୍ରଥମପୁରୁଷଃ, ମଧ୍ୟମପୁରୁଷଃ, ଉତ୍ତମପୁରୁଷଃ ଇତି _____ ପୁରୁଷାଃ ଉଦତି । (ତ୍ରି)
 (ଟ) ମାନବସ୍ୟ _____ ହସ୍ତାଃ ସ୍ତଃ । (ଦ୍ୱି)